

Religija i društvo: Kršćanstvo u suvremenoj kulturi

Ivković, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:195466>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ MEDIJI I ODNOSI S JAVNOŠĆU

PETRA IVKOVIĆ

**RELIGIJA I DRUŠTVO: KRŠĆANSTVO U
SUVREMENOJ KULTURI**

DIPLOMSKI RAD

MENTOR: doc. dr. sc. Ivica Šola

Osijek, 2023.

SAŽETAK

Koncept religije stoljećima je predmet proučavanja u prirodnim i društvenim znanostima. Religija se može tumačiti kao fenomen koji djeluje u svim sferama ljudskog života te kao društvena pojava koja ostavlja dubok trag na razvoj kulture. Ona oblikuje moralna uvjerenja i određuje načine ponašanja, zbog čega se promatra kao vrlo složen pojam koji se može definirati na bezbroj načina, ovisno o funkciji i ulozi. U ovom diplomskom radu na jednostavan se i sažet način nastoje prikazati pojmovi bitni za sam koncept religije. Prikazane su različite definicije pojma koje ovise o pristupu istraživanja, a posebno su istaknuta područja sociologije i psihologije religija. Rad ukratko obrađuje teorije nastanka i razvoja religije te temeljne elemente usko vezane za nju. Kraj rada donosi zaključna promišljanjima o kršćanstvu koje se našlo u vrtlogu suvremenog svijeta i doba sekularizacije.

Ključne riječi: religija, kultura, kršćanstvo, sekularizacija, suvremenost

ABSTRACT

The concept of religion has been a subject of study in the natural sciences and social sciences for centuries. Religion is considered a phenomenon that influences all spheres of human life. As a social phenomenon that strongly affects the development of culture, thinking, and behavior, it is considered a necessary element of human existence. Religion is quite a complex term that can be defined in numerous ways, depending on the function and observed role. This final paper aims to present plainly and concisely all that is essentially related to the very concept of religion. Different definitions of the mentioned term are shown, depending on the research approach, with special remarks on the areas of sociology and psychology of religions. The paper summarizes theories of the conception and development of religion along with fundamental terms closely related to it. In conclusion, the thesis reflects on Christianity, which has found itself in the whirlpool of the modern world and the age of secularization.

Keywords: religion, culture, Christianity, secularisation, modernity

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. RELIGIJA	2
2.1. ETIMOLOGIJA RIJEČI 'RELIGIJA'	2
3. RAZLIČITE DEFINICIJE RELIGIJE	3
3.1. FUNKCIONALNA I SUPSTANTIVNA DEFINICIJA	3
3.2. RELIGIJA KAO KONCEPT SJEĆANJA	4
3.3. RELIGIJA U NAJŠIREM SMISLU.....	4
4. RAZLIČITI PRISTUPI RELIGIJI	4
4.1. ANTROPOLOŠKI PRISTUP.....	5
4.2. EVOLUCIONISTIČKI PRISTUP.....	5
4.3. POVIJESNI PRISTUP	5
4.4. TEOLOŠKI I ZNANSTVENI PRISTUP	6
4.5. FUNKCIONALISTIČKI PRISTUP	7
4.6. REDUKCIONISTIČKI PRISTUP	7
4.7. SOCIOLOŠKI PRISTUP	7
4.8. PSIHOLOŠKI PRISTUP	8
4.9. STRUKTURALIZAM.....	8
5. RELIGIJA, RAZUM I MIT	9
5.1. MIT.....	9
5.2. RAZUM I MIT	9
5.2.1. Kritičko razmišljanje i moderna mitologija	10
5.3. RELIGIJA I MIT	11
5.3.1. Campbell i Jung o mitu	12
6. RELIGIJA I RELIGIOZNOST	13
6.1. VJERSKI FUNDAMENTALIZAM.....	14
6.2. RELIGIOZNOST	15
6.3. VJERA.....	16
6.4. SVETO I RELIGIOZNO ISKUSTVO	17
6.4.1. Religiozno iskustvo prema Williamu Jamesu	18
7. NASTANAK I RAZVOJ RELIGIJA	18
7.1. EDWARD B. TAYLOR I PORIJEKLO RELIGIJE.....	19
7.2. FRIEDRICH M. MÜLLER I PORIJEKLO RELIGIJE	20
7.3. RUDOLF OTTO I PORIJEKLO RELIGIJE.....	20

8. PODJELA RELIGIJA	21
8.1. MONOTEISTIČKE I POLITEISTIČKE RELIGIJE	21
8.2. PRIRODNE RELIGIJE	22
8.3. ETIČKE RELIGIJE	22
8.3.1. Taoizam	22
8.3.2. Budizam	22
8.3.3. Konfucijanizam	23
8.3.4. Hinduizam	24
8.4. OBJAVLJENE RELIGIJE	24
8.4.1. Židovstvo	24
8.4.2. Islam	25
8.4.3. Kršćanstvo	27
9. RASPROSTRANJENOST SVJETSKIH RELIGIJA	28
10. RELIGIJSKA PISMENOST	29
10.1. RELIGIJSKA NEPISMENOST	30
10.2. RELIGIJSKA PISMENOST ZA BOLJE SUTRA	30
11. SOCIOLOGIJA RELIGIJE	31
11.1. KAKO SOCIOLOZI RAZMIŠLJAJU O RELIGIJI.....	31
11.1.1. Teorija religije prema Emileu Durkheimu	32
11.1.2. Teorija religije prema Maxu Weberu	34
11.1.3. Teorija religije prema Karlu Marxu	35
12. PSIHOLOGIJA RELIGIJE	36
12.1. CARL GUSTAV JUNG	36
12.1.1. Svjesno i nesvjesno 'ja'	37
12.1.2. Religija kroz pojmove Jungove psihologije	38
12.2. RELIGIJA PREMA ERICHU FROMMU.....	39
12.2.1. Vrste religija	39
12.2.2. Funkcija i korijen religije i religioznog iskustva	40
12.3. RELIGIJA KAO PSIHIČKI POREMEĆAJ PREMA SIGMUNDU FREUDU ...	40
12.3.1. Edipov kompleks kao izvor religije	41
13. RELIGIJA DANAS	42
13.1. RAZUM I SLOBODA NASPRAM RELIGIJE	43
13.1.1. Što je sekularizacija?	43
13.1.2. Sekularizacija i suvremenost kršćanstva	44
13.2. RELIGIOZNI SUKOB U MODERNOM SMISLU	45

13.2.1. Moderno idolopoklonstvo	46
13.3. KRŠĆANSTVO U KULTURI	47
14. ZAKLJUČAK	50
LITERATURA.....	51

1. UVOD

Religija je pojam o kojemu se već dugo vremena vode žestoke rasprave. Bilo bi pogrešno, a i nemoguće, sve religije ovoga svijeta svesti na jednu definiciju jer je religija osjetljiv i kompliciran konstrukt koji zauzima važnu ulogu u ljudskome životu. Poneki smatraju kako su iz religije proizašle sve najbolje i najgore stvari, što je zasigurno i točno jer religija ne predstavlja svim ljudima isto. U ime religije napravljena su prekrasna i plemenita djela. Religija je svijetu donijela ljubav, naučila ga osjećajnosti, žrtvi i praštanju, ali ga je istovremeno potaknula na mržnju i nasilje. Ukorijenila se duboko u društvenu srž te se može promatrati u svakom činu čovjekovog djelovanja i postojanja uopće. Kao koncept za koji ne postoji jednoznačna definicija, religija se doživljava kao nešto tajnovito i intrigantno, kao odnos čovjeka i nečeg transcendentalnog.

Postoje različiti pristupi koji promatraju religiju, ovisno o njezinoj funkciji i ulozi u društvu. Religija se može interpretirati kao element kulture, što svakako i jest, no zbog svoje neizmjerne važnosti ne može se smatrati i produktom kulture. Religija zaslužuje biti promatrana kao samostalna, zagonetna pojava, nastala iz prirodne čovjekove potrebe ili pak kao dar vjere u neko transcendentalno biće koje nadilazi granice razuma.

Prema istraživačkom centru Pew Research Center, osmero od desetero ljudi izjašnjava se religiozima, a najvećom religijom smatra se kršćanstvo koje broji najviše sljedbenika rasprostranjenih u cijelome svijetu. Kršćanstvo je posebno bitna religija, kako u povijesti, tako i danas te se smatra temeljem na kojemu je iznikla europska kultura. Nekad utjecajna religija u kulturnim i moralnim vrijednostima, danas je suočena s brojnim osudama i predmet je različitih skandala i sukoba.

Čovjek, iako prirodno religiozno biće, brani i slijepo slijedi ideju sekularizacije koja nastoji izgurati religiju iz društvenog prostora. Iako kršćanstvo, kao i svaka druga religija, možda prividno gubi svoj utjecaj u društvenoj zoni, čežnja za Bogom i dalje tinja u podsvijesti ljudskog duha.

2. RELIGIJA

Pojam religije vrlo je teško prikazati kroz jedinstvenu definiciju, prvenstveno zbog mnogobrojnosti religija, a zatim i različitih pristupa proučavanja i načina na koje se religija doživljava. Ipak, najbolji pokušaj koncipiranja određenog složenog pojma jest proučavanje etimologije istoga. Mnogi autori prilikom raščlambe spomenutog pojma, za najjednostavniji prikaz, upotrebljavaju najčešće spominjanu definiciju religije koja pripada Ciceronu, slavnom retoričaru i piscu te vodećoj političkoj figuri Rimske Republike.

2.1. ETIMOLOGIJA RIJEČI 'RELIGIJA'

U djelu *Filozofija religije* Peter Fischer (2010:10) odgovora na pitanje porijekla riječi 'religija', a kroz prikazivanje etimologije i povijesne upotrebe te riječi pokušava eksplicirati definiciju religije u najširem smislu. Religija vuče svoje korijene od latinske riječi '*religio*', koja potječe od glagola '*religare*', a prema Ciceronovom tumačenju prevodi se kao '*brižno paziti*'. (Fischer, 2010)

Riječ se '*religare*' također prevodi kao i '*čvrsto povezati*' ili '*biti vezan na*', što proizlazi iz definicije povezanosti koja sadržava u sebi oblik nečeg transcendentnog, nadrazumskog bića kao što je to primjerice pojam Boga u kršćanskoj vjeri. (Pavić, 2016:20) Najstarije korištenje te riječi upotrebljavalo se za obilježavanje nekakvog svjesnog, bogoboječnog djelovanja, kako bi se odvratila pozornost od praznovjernog ponašanja, dok se riječ '*religio*' u ranom kršćanstvu, koja potječe od crkvenog oca Laktancija, interpretira kao '*povezanost s Bogom*'. (Fischer, 2010:11)

Fischer (2010:12) navodi kako se riječ '*religio*' često spominjala u spisima Tome Akvinskoga kao sinonim za '*čudorednu sposobnost*', odnosno krepost i savez vjere, ljubavi i nade dodijeljen ljudima. Tijekom vremena javljale su se brojne ideje o tome što bi religija mogla biti pa se tako pojam širio i razvijao u različitim smjerovima kroz godine, s naglaskom da se najznačajniji pomak u tumačenju dogodio kada je došlo do diferenciranja različitih skupina, posebno kršćanstva od drugih religija.

Taj značajan pomak odigrao se u razdoblju renesanse, perioda silnog intelektualnog, kulturnog i umjetničkog napretka, koje donosi 'ponovno rođenje' u čijem je središtu čovjek i njegovi ovozemaljski interesi, što je dovelo do odvajanja od srednjovjekovnog svjetonazora, takozvanog perioda mračnog razdoblja čije je žarište bilo na pojmu Boga i značajnom utjecaju Crkve.

U tom razdoblju čovjekovog preporoda i reformacije dolazi do razlikovanja jednine i množine riječi '*religio*', čija je jezična upotreba bila pod dojmom religijskih ratova, pa se tako '*religio*' u jednini upotrebljavao za '*istinsku vjeroispovijest*' s ciljem ujedinjavanja kršćana, dok je '*religio*' u množini bila oznaka za različite obrede ili kultove koji su se smatrali potencijalnim povodom za nastanak novih sukoba. (Fischer, 2010:12)

Casey (2021) donosi zaključak kako se lingvistička upotreba riječi '*religija*' s vremenom, posebno pod utjecajem prosvjetiteljstva i isticanja različitih pripadnika vjera i kultura, oblikovala prema konceptualiziranju vlastite vjere kao skupa vjerovanja koji stoji nasuprot drugim skupovima vjerovanja.

3. RAZLIČITE DEFINICIJE RELIGIJE

Iako se 20. stoljeće smatra posljednjim vremenom promjene koncepta religije, i dalje se ne pronalazi univerzalna definicija religije koja će razjasniti svaku religiju, njezine funkcije i fenomene. Pavić (2016:18) napominje kako su mišljenja o tome kako definirati religiju vrlo različita i međusobno nesukladna.

Religija je za neke samo izmišljena stvar, dok je drugi doživljavaju kao element kulture, što svakako i jest jer neka religija može uvelike utjecati i određivati kulturu i način života neke zajednice, no te dvije komponente društva svakako treba razlikovati kao individualne pojmove koji se samo isprepliću. Prema tome, definicija religije može poslužiti kao orijentir u lakšem razumijevanju drugih kultura i običaja.

3.1. FUNKCIONALNA I SUPSTANTIVNA DEFINICIJA

Jedno od najnetočnijih predstavljanja religije jest definiranje religije kao 'pogleda na svijet'. Ova je definicija zbunjujuća i stručno neprihvatljiva jer bi se tada sve i svašta moglo nazivati religijom. Pavić (2016:20), kako je navedeno u radu Bergera (1974), objašnjava kako se još u samim počecima sociologije uspostavila podjela definicije religije na funkcionalne i supstantivne. Funkcionalne definicije podrazumijevaju proučavanje i objašnjavanje: „*što religija radi, tj. koje je njezino mjesto i koje su njezine funkcije unutar društvenih i psiholoških sustava*“. (Pavić, 2016:20)

U kontekstu funkcionalnih definicija, religija može poslužiti kao temelj za definiranje i proučavanje svega što obavlja određenu društvenu ili psihološku funkciju, neovisno o sadržaju. Pavić (2010) ističe definicije Durkheima te Starkova i Bainbridgea kako bi potkrijepio tu tezu. Pavić (2016:20), prema Durkheimu (1976), religiju definira kao sustav vjerovanja i kolektivnih

rituala koji pojedinca čine pripadnikom iste društvene ili moralne zajednice, dok prema Starkovu i Bainbridgeovu (1987), religiju tumači kao: „*pružatelj životnih kompenzatora, odnosno psihološke utjehe.*“

Supstantivne definicije, s druge strane, odnose se na definiranje religijskih fenomena na način da se definiraju značajke koje ti fenomeni sadrže, a ne samo funkcije koje izvode, s time da se religijskim fenomenima, prema Bergeru, mogu smatrati samo oni koji su suprotstavljeni društvenoj svakodnevnici. (Pavić, 2016:21)

3.2. RELIGIJA KAO KONCEPT SJEĆANJA

U svojem znanstvenom radu pod nazivom *Religija i Crkva*, Nikodem (2011:10) pojašnjava teorijsko promišljanje Daniele Hervieu-Léger koja religiju analizira kroz koncept sjećanja. Hervieu-Léger polazi od toga da je religija '*lanac sjećanja*' koji razlikuje tradicionalno društvo, koje se naziva i '*društvo sjećanja*', od modernog društva. Prema tome se religija definira kao poveznica koja „*okuplja prošle, sadašnje i buduće članove, ali i dio tradicije (kolektivnog sjećanja)*“ te na taj način postaje temelj života neke zajednice. (Nikodem, 2011, prema Hevier-Léger, 2000)

3.3. RELIGIJA U NAJŠIREM SMISLU

Iz svega navedenog, uočljiva je problematika uspostavljanja autentične definicije koja će religiju, zajedno sa svim njezinim funkcijama i fenomenima, objasniti prema jedinstvenom formularu. Teškoća preciznog određivanja ovog pojma dovoljan je pokazatelj da religija nije i ne može biti samo puki proizvod neke kulture, već zaslužuje biti promatrana kao vrlo bitan aspekt društva čije korijenje seže u sve pore ljudskoga života.

Peter Fischer (2010:25) definirao je religiju u najširem smislu kao: „*nespoznajnu vjeru u transcendenciju koja određuje individualni i zajednički način života vjernika te im omogućuje da dožive danosti kao profane ili manifestacije svetoga, odnosno kao samo sveto. Moglo bi se dodati da je vjera u transcendenciju, time što ona određuje način života, izgrađena u jedan sustav koji obuhvaća i racionalne elemente te tako uređuje život neke zajednice ljudi iste vjere.*“

4. RAZLIČITI PRISTUPI RELIGIJI

Različite definicije religije proizlaze iz različitih pristupa usmjerenih na proučavanje određenih elemenata religije. Iako se međusobno razlikuju, svako od tih znanstvenih istraživanja i metoda pridonosi stvaranju cjelokupne slike onoga što religija predstavlja.

U knjizi *Religije svijeta* (1987), koja je napisana kao enciklopedijski priručnik grupe autora i brojnih stručnih suradnika, mogu se pronaći zanimljiva poglavlja koja sadrže sažete i jasne informacije o prošlim i sadašnjim religijama. Više od pedeset stručnjaka surađivalo je u izradi tog priručnika koji broji čak 450 stranica s bogatim ilustracijama i brojnim podacima, a jedan od tih stručnjaka je Douglas James Davies, velški teolog, antropolog i profesor studija religije na Sveučilištu u Durhamu, koji u knjizi donosi pregled i pojašnjenja različitih pristupa religiji.

4.1. ANTROPOLOŠKI PRISTUP

Antropologija je znanstvena disciplina koja proučava čovjeka, njegovo ponašanje, povijest i različitost društava, kultura i običaja. Grane antropologije su brojne, širokog raspona, različite u svojim temama i interesima, a jedna od tih grana je religijska antropologija koja, najjednostavnije rečeno, proučava religijske fenomene i ulogu religije u društvu. Antropolozi smatraju kako je religija oblik ponašanja koji se može promatrati kao i svaka druga ljudska djelatnost te opisuju vjerovanja i vjerske prakse kao načine združivanja ljudi u zajedničkom iskustvu kako bi kroz religiju pronašli odgovore o naravi života i smrti. (*Religije svijeta*, prema Douglas, 1987:15)

4.2. EVOLUCIONISTIČKI PRISTUP

Douglas (1987:15) navodi kako evolucionistički pristup za teorijsko objašnjavanje religije koristi djelo Charlesa Darwina koje je kasnije filozofima 18. stoljeća postalo glavnim priručnikom za proučavanje religije.

E. B. Taylor, J. G. Frazer i W. R. Smith troje je najistaknutijih filozofa u evolucionističkom pristupu koji odbacuju apstraktne ideje o napretku i razvoju religije te pokušavaju utvrditi točna razdoblja čovječanstva i vjerovanja karakteristična za određeni period, sa stavljanjem naglaska na činjenicu da religija protekom vremena postepeno gubi svoj smisao, iako je to teza koja se više promatra kao subjektivno promišljanje nego činjenica potkrijepljena dokazima. (*Religije svijeta*, prema Douglas, 1987:15)

4.3. POVIJESNI PRISTUP

Povijesni pristup navodi da se religija tumači na osnovu događaja, kao povijesna pojava s posebnom usmjerenošću na kontekst razdoblja, kulture i društva. Christopher Dawson bio je istaknuti povijesničar 20. stoljeća i njegove najbitnije teme kreću se oko važnosti kulture pa tako u svojim radovima uključuje i koncept religije.

Dawson je kulturu opisao kao vrlo krhku stvar, uspoređujući je s biljkom kako bi dočarao istovremeno njezinu ljepotu, ali i potrebu za njegovanjem kako ne bi završila uništeno i izumrlo. (Scott, 2023) Dawson smatra upoznavanje prošlosti neophodnim za razumijevanje kulture koja se s vremenom transformirala pod mnoštvom utjecaja, a jedan od tih glavnih utjecaja upravo je religija. Glavna ideja koja se prožima kroz Dawsonove zapise o kulturi jest ta da je religija pokretačka sila i ključni čimbenik u povijesti, usponu i padu civilizacija te da je religija kao takva instinkt ljudske prirode. (Scott, 2023)

4.4. TEOLOŠKI I ZNANSTVENI PRISTUP

Teologija, kao naučna disciplina ili religiozno učenje koje se bavi kritičkim i sustavnim propitkivanjem vjere, usmjerena je na shvaćanje odnosa čovjeka i Boga, prilikom čega teolozi sadržaje vjerovanja proučavaju kao istinite ili lažne te se bave pitanjima kako ih ljudi prihvaćaju. (Religije svijeta, prema Douglas, 1987:14)

Teologija religije je disciplina koja se u velikoj mjeri oslanja na prošlost i podrazumijeva znanstveno proučavanje podrijetla i sadržaja koji je temeljan za neku religiju s napomenom da se tumačenja provode u okviru božje riječi, iskustva vjere i dimenzije prošlosti. (Jukić, 1978) U znanstvenom pristupu religija se promatra na neutralan i krajnje objektivnan način, isključujući elemente božje riječi ili iskustva vjere, naglašavajući primarno vanjske i one vidljive oblike vjerovanja.

Odnos religije i znanosti oduvijek je, pa tako i danas, predmet raznih rasprava jer su one dvije različite vrste znanja, od kojih jedno u fokus stavlja prirodni svijet, dok se drugo bavi nadnaravnim i duhovnim. Dugo se smatralo kako je odnos religije i znanosti složen i u sukobu jer je znanost temeljena na argumentima i dokazima, dok je religija oblik nedokazane nadnaravnosti, no takav se pogled počeo osporavati 1960-ih. (De Cruz, 2017) Ian Barboura je među prvima koji poriču neprijateljstvo religije i znanosti, a obrazloženje za to donosi u svojem djelu *Issues in Science and Religion* iz 1966. godine u kojem tvrdi kako te dvije discipline dijele zajedničke temelje i nekoliko trajnih tema. (De Cruz, 2017)

Cijenjeni engleski pisac, posebno poznat po znanstvenim temama u doba prosvjetiteljstva, Bernard Le Bovier de Fontenelle, prikazao je vjerovanje u nadnaravno kao potrebu da si ljudi, oni neupućeniji i s manje iskustva, objasne 'čuda' koja se nalaze u pozadini nekih događanja, odnosno religija se pojavljuje kao objašnjenje kada nedostaje razumijevanje za prirodne uzroke. (De Cruz, 2017)

Religija i znanost na prvi se pogled odnose na različite stvari, no moglo bi se reći da se razumiju i kao da su dva različita puta koja vode istom cilju, a to je objašnjenje svijeta. Obje discipline žele pružiti odgovore zašto i kako postojimo mi, ali i čitavi svijet. Znanost nam pruža racionalne odgovore o fizičkom svijetu, dok je religija ta koja nam kroz dubinsko promišljanje pomaže u otkrivanju moralnih vrijednosti, smisla i svrhe života. Dr. Francis Collins, jedan od najpoznatijih i najuglednijih znanstvenika, čuven po ulozi ključnog voditelja grupe koja je svijetu predstavila cijeli ljudski genetski kod, napisao je knjigu pod nazivom *Božji jezik* u kojoj piše kako je upravo kroz znanost pronašao dokaze za vjeru u Boga. Jednom je prilikom, tijekom intervjua za CNN, izjavio: „*Ja sam znanstvenik i vjernik, i ne nalazim sukob između ta dva svijeta... Iz pozicije vjernika, ja molekule DNA promatram kao Božji jezik, a složenost i elegantnost ljudskog tijela i ostatka prirode za mene predstavljaju odraz Božjeg plana.*“

4.5. FUNKCIONALISTIČKI PRISTUP

Funkcionalizam podrazumijeva razdoblje promjene u antropološkom pogledu na religiju. „*Religija je ono što religija čini*“ rekao je Bronislaw Malinowski čija je teorija proizašla iz promatranja primitivnih društava, a prema onome što je tvrdio, religija je, uz magiju, predstavljala osnovnu integrirajuću snagu zajednice. (Religije svijeta, prema Douglas, 1987:17) Malinowski religiju uspoređuje s biološkim i društvenim potrebama. Kao što postoji potreba za hranom i zaklonom, političkom i ekonomskom institucijom, isto je tako u čovjeku nastala potreba za religijom koja omogućava nastajanje pozitivnih djela i sprječava kaotična ponašanja. (Religije svijeta, prema Douglas, 1987:17)

4.6. REDUKCIONISTIČKI PRISTUP

Redukcionizam je pristup u kojemu se složeni podaci i fenomeni analiziraju svodeći se na jednostavne elemente, odnosno neka se cjelina pokušava ispitati kroz samo jednu teoriju. Redukcionista tako tvrde da je religija ekonomski, spolni ili evolucijski nagon. (Religije svijeta, prema Douglas, 1987:15) Religija kao ekonomski nagon objašnjava se kroz teoriju Maxa Webera, kao spolni nagon kroz tumačenja Sigmunda Freuda, a evolucijska teorija pripada antropološkom dijelu.

4.7. SOCIOLOŠKI PRISTUP

Sociolozi religiju promatraju kao dogovoreni pogled na svijet koji pojedincu, osim osjećaja pripadnosti, daje i osjećaj smisla i svrhe života, a posebno bitna osoba u tom području je Emil Durkheim i njegovo djelo *Osnovni oblici religioznog života* u kojem izražava mišljenje da su

religiozne ideje samo refleksija društvenih rituala i simbola. (Religije svijeta, prema Douglas, 1987:18)

Sociolozi proučavaju religiju pojedinca, društva ili neke određene grupe te religiju tumače kao sustav vjerovanja koji oblikuje način razmišljanja, ali i kao socijalnu ustanovu jer postoji obrazac društvenih akcija i ima organizacijsku strukturu. Istražujući religiju, sociolozi pokušavaju dosegnuti odgovore na pitanja kako su društveni čimbenici povezani s religijskim uvjerenjima, kakav je odnos religije i drugih institucija te ima li religija utjecaj te, ako ima, kako utječe na društvene promjene.

Najbitnije sociološke perspektive religije tumače se prema Emileu Durkheimu, Maxu Weberu i Karlu Marxu. Sva trojica donose vrlo bitne i složene teorije, slažući se s tvrdnjom da religija posjeduje naročit utjecaj na društvo i pojedinca, a detaljniji opisi njihovih hipoteza nalaze se u drugome dijelu ovoga rada pod naslovom 'Sociologija religije'.

4.8. PSIHOLOŠKI PRISTUP

Kao i sociologija religije, psihologija religije opsežnije je razjašnjena u posebnome dijelu rada. Zbog važnosti i težine koju poglavlje nosi, nemoguće je u samo nekoliko rečenica, kao što je napravljeno za ostale pristupe, predočiti način na koji psihologija proučava i objašnjava religiju i samu vjeru u okviru temeljnih psiholoških odrednica.

Psihološki pristup neizostavan je dio načina razmišljanja o vjeri prema kojoj se kreiraju potrebe i želje. Najpoznatije ideje i psihološka gledišta na religiju izgrađuju Sigmund Freud, Carl Gustav Jung i Erich Fromm. Najutjecajniji prikaz o religiji i vjeri daje poznati psihoanalitičar Sigmund Freud koji ističe ideju ljudske duše i spolne energije koja je najčešće seksualnog karaktera. Ideja se temelji na tome da je pokretačka snaga ljudskog duha libido – energija ili emocija koja postaje nagonom prema kojem se usmjerava i oblikuje ljudsko ponašanje i stanje uma. Freud pojam Boga objašnjava kao ideju koja zapravo izvire iz identificiranja djeteta s roditeljskom figurom.

4.9. STRUKTURALIZAM

Strukturalizam je filozofsko-antropološki pokret koji sve manifestacije ljudskog duha promatra kao odraz ili posljedicu kolektivnih nesvjesnih struktura, zbog čega se postavlja pitanje 'kako', a ne 'zašto'. (Kusić, 1978)

Antropolozi su religiju počeli promatrati kao strukturu ponašanja, ideja, vrijednosti i vjerovanja. Kroz pokret strukturalizma pokušava se odgovoriti na pitanje kako ljudi utemeljuju

i organiziraju svoja vjerovanja, odnosno kroz strukturalizam se utvrđuje način na koji čovjek uređuje složeni religijski svijet. (Religije svijeta, prema Douglas, 1987:17)

Strukturalisti žele istražiti kako se neka religijska skupina prilagođava svojem vjerskom idealu, a jedno od takvih istraživanja proveo je francuski antropolog Claude Levi-Strauss, proučavajući kako se taj složeni svijet izražava kroz mitove. Mit je nastajao neovisno o religiji, ali je oduvijek bio vrlo bitan segment u proučavanju religije i određivanju njezine važnosti i utjecaja na društvo.

5. RELIGIJA, RAZUM I MIT

Religija se razvila iz prirodnih osjećaja i želje da čovjek pronađe odgovore o smislu života i o onome što mu se događa, zbog čega je odmah uočljiva uska povezanost religije s mitom koji također nastoji pronaći odgovore o problemima svakodnevice i postojanja uopće. (Religije svijeta, prema Douglas, 1987:39) Pripadnik neke religije ne mora nužno biti religiozan ili u vjeri, no svejedno pripadnici mogu religiju izraziti na određene načine. Religija se izražava na vanjski način, odnosno simbolima, običajima, obredima, hodočašćima i mitom.

5.1. MIT

Leksikografski zavod Miroslav Krleža mit opisuje kao skup, sustav povezanih priča i vjerovanja koji se u nekoj civilizaciji, kulturi ili kultu prenosi s jedne generacije na drugu te su to priče koje su u početku bile vezane za zajednicu i događaje unutar te zajednice, a kasnije su oblikovane u fantaziju i umjetničku konstrukciju, od čega je posebno važno istaknuti svijet antičkih mitova. Mit se provlači kroz sve civilizacije i povijesna vremena kao simbolična i slikovita pojava koja pokušava objasniti određene fenomene i protumačiti nadnaravne događaje.

5.2. RAZUM I MIT

Cijeli život okruženi smo različitim simbolima, vizualnim i prepoznatljivim znakovima koji su neizbježan i bitan oblik suvremene komunikacije. U kulturi se simboli koriste za stvaranje i dijeljenje vrijednosti, a bitan su dio prenošenja tradicije i međusobnog povezivanja različitih društvenih skupina. U religijskom smislu simboli pomažu vjernicima da bolje razumiju svoju vjeru, ali i ujedinjuju društvenu i osobnu dimenziju religije te pojedincu, ali i čitavoj vjerskoj zajednici, omogućuju dijeljenje zajedničkog vjerovanja i slobodu pronalaženja smisla. (Religije svijeta, prema Douglas, 1987:39)

Mit, baš kao i simboli, iako neovisan o religiji, ujedinjuje razum i može postati sadržajem religije, prilikom čega ga se ne shvaća doslovno nego alegorijski te se mit kao takav može okarakterizirati kao jezik religije koji ne izriče sveto, već ga simbolizira. (Tomić, 1991:135) Mit se javlja u životu, ali ne samo u religijskom životu, već svaki put kada se neki događaj, kulturna pojava ili neistraženi svijet ne mogu objasniti, odnosno mit najčešće nastupa u trenutku kada se razum ugasi.

Razum je kao načelo koje nam pomaže da uspostavimo stav prema nekoj tvrdnji te kao sredstvo koje nam pomaže u intelektualnom i moralnom prosuđivanju. Razum i strast elementi su svih religija i duboko se isprepliću u ljudskoj svijesti te neke religije ističu potrebu da se razumom traga za istinom i prosvjetljenjem. (Gameda, Rajani, 2018:95)

5.2.1. Kritičko razmišljanje i moderna mitologija

Kultura je široki pojam i posjeduje mnoštvo dinamičnih elemenata, a najlakše ju je interpretirati kao skup običaja, vrijednosti, ideja, vjerovanja, kao sve ono što je čovjek stvorio – glazba, književnost, umjetnost, religija... Kultura se mijenja ovisno o društvu, što znači da može širiti ili gubiti svoje kulturne komponente, a karakteristično joj je da se izražava simbolima, znakovima, govorom. (Colombo, n.d.) Život u digitalnom svijetu stvorio je mogućnosti novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija koje su obilježile društvo globalizacijskim procesom, što je dovelo do stvaranja pojma masovne kulture, odnosno virtualne kulture.

Kultura nam daje smisao i pruža nam obrasce koji predstavljaju ono što je poželjno, a internet je omogućio redefiniranje tog klasičnog pojma i postavio temelje na kojima se uzdigla nova, zajednička, masovna kultura prema kojoj ljudi iz cijeloga svijeta dijele načine razmišljanja, ponašanja, izgleda. Globalna kultura određuje načine kako se odnositi jedni prema drugima, kako provoditi vrijeme, kako urediti dom, koje navike usvojiti, koje ukuse prihvatiti. Kultura povezuje, ali ne trpi ništa što je unikatno i uništava individualno, tj. selektivno zasljepljuje. (Colombo, n.d.)

Kultura stvara priče, odnosno stvara mitove koji pomažu u percipiranju svijeta. Prije su se ti mitovi prenosili verbalno ili pismeno, primjerice kroz književnost gdje su najpoznatiji primjeri grčke mitologije, npr. likovi Edipa, Antigone, Ahileja, Odiseja i drugih. Svi ti mitovi i likovi predstavljali su grčkoj civilizaciji model ponašanja, određivali su kako živjeti javno, ali i privatno. (Colombo, n.d.)

Danas nije puno drugačije jer današnji mitovi rade isto. Ipak, oni ne dolaze od književnosti, ne dolaze u obliku bogova, božica i heroja koji upravljaju svijetom, što je davalo moguće odgovore

na određena, tada neobjašnjiva događanja. Odbacili smo mitologiju i njezina mitska bića kakva smo poznavali u njihovom tradicionalnom obliku te ih zamijenili žudnjom, novcem i slavom. Naši Sofoklo i Homer postali su političari, glumci, pjevači, sportaši, mediji i brojne poznate osobe koje uopće ne zaslužuju slavu. Colombo smatra kako smo uronjeni u kulturu individualnih postignuća i plitke žudnje, što određuje naš odnos prema obitelji, prijateljima, ljubimcima, poslu, školi, prošlosti i budućnosti. Društvu se serviraju bezvrijedne, hladne priče koje život pretvaraju u isprazne rituale i stare navike.

Branislaw Malinowski rekao je o mitu da „*nije fikcija, kao što danas čitamo u romanu, već je to živa stvarnost*“ te je tom izjavom možda čak i najbolje opisao pojam modernog mita. (Ball, 2022) Kolektivno gledajući, svijet pluta u moru priča koje određuju odnose prema drugima i nama samima, mit je posvuda i postoji u slabijoj i jačoj kategoriji. Mitovi jače kategorije mogu imati ozbiljan utjecaj na mentalno zdravlje pojedinca te mogu predstavljati prepreke u svakodnevnom životu. Upravo si zbog toga društvo ne smije dopustiti život bez kritičkog pogleda na svijet u kojemu se nalazi. Umjesto na društvenim mrežama i hollywoodskim produkcijama, znanje i iskustvo treba tražiti u stručnim knjigama, vlastitim iskustvima, znanosti, povijesti. (Colombo, n.d.) Najbolje oružje za obradu jest čitati, učiti, razmišljati i argumentirati.

5.3. RELIGIJA I MIT

Mit je oduvijek povezan s religijom te se ponekad tumačio kao vjerovanje u mnoštvo bogova, ali je kasnije kategorija mita proširena, što je razdvojilo poistovjećivanje religije i mita, ali se mit od religije nije odmaknuo. (Tomić, 1991:133) Tomić (1991) definira religiju kao „*skup mitova, obreda, zakona kojima čovjek želi uspostaviti odnos s božanstvom*“. Mit se provlači kroz prste današnjih religija, što je dovelo do toga da religija živi bez prisustva Boga. (Tomić, 1991:133) Postojanje religije bez božjeg prisustva dovodi do stvaranja ateizma, lažnih bogova i pogrešnih idola.

Mit i religija oduvijek su tema o kojoj se puno diskutiralo jer se religija ipak, prema svojoj važnosti, može smatrati dijelom kulturnog i nacionalnog identiteta te se može reći da su sve najbolje i najgore stvari motivirane religijom. Njemački antropolog Adolf Bastion izložio je ideju kako mitovi cijeloga svijeta, baš kao i religije, sadrže istu elementarnu ideju, što je intencija s kojom su se donekle složili američki pisac i znanstvenik Joseph Campbell te švicarski psiholog i psihijatar Carl Gustav Jung.

5.3.1. Campbell i Jung o mitu

Campbell i Jung bavili su se pitanjem kako je moguće da mitovi iz različitih kultura dijele slične teme, strukture i simboliku te su pokušavali naći odgovor koji će razjasniti takve sličnosti u kulturama odvojenih prostora i različitih vremena. (Academy of Ideas, 2016)

J. Campbell u svojoj knjizi *Junak s tisuću lica* (1949) govori kako se u osnovi sve priče mogu svesti na istu priču, tako da sve priče dijele zajedničke temelje. Religije su dio tih priča koje dijele pozadinu, odnosno one su samo modeli koji se mogu smatrati istinitima, ali ni jedna doslovno. (Academy of Ideas, 2016) Campbell je jedna od bitnijih osoba 20. stoljeća poznata po svojoj komparativnoj psihologiji i filozofiji, a najviše se bavio izučavanjem svjetskih mitova koje je tumačio prema teorijama Junga, Freuda i Nietzschea. (Domazet, 2006) Na njegova istraživanja i teorije najviše je utjecao Jung i njegov koncept kolektivnog nesvjesnog, odnosno arhetipa.

Arhetip je tako postao podloga Campbellova tumačenja mita prema kojoj je objašnjavao kako su priče koje susrećemo zapravo zaslužne za oblikovanje i postojanje svijeta onakvim kakvim on jest. Ističe kako ljudi kroz život pokušavaju pronaći smisao i uvijek su u potrazi za nečime, baš kao i junak u mitu. (Domazet, 2006:341-343) Religiju i mit povezuje na razini stvarnosti i duhovnosti, napominjući kako se u pravome svijetu izvodi neko junaštvo, dok se u duhovnom doživljava spoznaja tog junaštva koja se kasnije prenosi kao poruka moralnog ili nekog drugog karaktera. (Domazet, 2006:341-343)

Jung je predstavio teoriju u kojoj su teme i simboli koji čine ljudski život zapravo projekcije koje dolaze iz područja uma koje se naziva '*kolektivno nesvjesno*', a tom pojmu pridodaje i koncept '*osobno nesvjesno*'.

Kolektivno nesvjesno nastaje kao rezultat elemenata i kognitivnih struktura koje su se razvijale tijekom povijesti te su nam svima karakteristične, tj. zajedničke, dok je osobno nesvjesno pojava individualnih elemenata, čimbenika izvučenih iz osobnog života pojedinca i najčešće nastaje zbog neintegriranosti. (Academy of ideas, 2016) Jung navedene kognitivne strukture nesvjesnog naziva arhetipima. Arhetip određuje neko ponašanje koje se odvija na nesvjesnoj razini, kao posljedica određenih situacija koje usmjeravaju neko ponašanje ili, jednostavno rečeno, kao biranje ili kao težnja vlastitom poželjnom 'ja'. (Singer, 2000, prema Borda, 2022)

U okvirima religije, Jung smatra da se Bog javlja kao arhetip, najviši smisao i vrijednost koja nas usmjerava u životu, a ukoliko nam unutrašnje središte nije usmjereno na duhovnu vrijednost ili Boga, tada arhetip Boga postaje nešto drugo – političar, vlast, nacionalnost, novac, slavna

osoba... Razumijevanje arhetipa može pomoći kao priručnik da bolje shvatimo sebe, svoje interese i prema tome zauzmemo određeno mjesto u svijetu.

Arhetip se ne može promatrati izravno, već se manifestira kroz slike i simbole u kulturi, koji su ujedno sastavni dio mita. Jung stoga kaže kako su „mitovi prije svega psihički fenomeni koji otkrivaju prirodu duše“, a Campbell tu tvrdnju potkrepljuje izjavom da: „simboli mitologije nisu proizvedeni“ već su „oni spontana produkcija psihe“. (Academy of ideas, 2016) Odgovor koji su tražili o poimanju mita, o tome kako slične priče mogu nastati u različitim kulturama kroz različita razdoblja razdvojena stotinama i tisućama godina, interpretirali su kroz teoriju da se mit pojavljuje kao najdublji sloj nesvjesnog te se kao takav može promatrati kao bezvremenska istina o čežnjama, strastima i žudnjama koje su zajedničke svim pojedincima. (Singer, 2000, prema Borda, 2022)

Mit se može promatrati kao povezanost arhetipa i simbola jer je svaki arhetip simbolička slika sastavljena od motiva, likova, radnji, simbola i poruka, no ljudski odnos prema arhetipu još je uvijek primitivan i nije se značajno promijenio od prošlosti, smatra Tomislav Budak.

6. RELIGIJA I RELIGIOZNOST

Definicija Petera Fischera (2010) ističe religiju kao sustav koji određuje način života neke zajednice, pri čemu se uočavaju dva relevantna pojma na kojima svaka religija počiva. Iako su ti pojmovi integrirani dio religije, oni se od nje moraju razlikovati, a riječ je o pojmovima vjere i svetoga.

Religija je nastala iz čovjekove potrebe, a moglo bi se i reći da ju je na neki način sam čovjek i stvorio, ukoliko se promatra kao vidljivi sustav. Pod tom tezom podrazumijeva se institucionaliziranje religije, što znači da ona postaje društvenim konstruktom koji postoji i funkcionira pod određenim pravilima. Religija tako, kao i svaki drugi društveni mehanizam, ima svoje sadržaje i funkcije te postoji kao objektivni sustav simbola i praksi koji ima utjecaj na neku skupinu. (Zrinščak, 2008) Religija, u modernom smislu, ne uključuje nužno štovanje ili vjerovanje u transcendentalno, već općenito može poslužiti kao širok raspon za ostvarenje različitih svrha.

Religija se, stoga, može smatrati organiziranim sustavom prema kojemu pripadnici uređuju svoj život, a osobe koje nisu pripadnici religije koja polaže vjeru u nadnaravno ili Boga, stvaraju najčešće od nekih drugih društvenih sustava ili kulturnih pojava svoju religiju (npr. nekome religija može biti neki nogometni klub, politička skupina, država...). Religija, kao i svaka druga

društvena zajednica, služi pojedincu kao priručnik za ponašanje, da bi mu pružila utjehu, povezala ga s tradicijom, ponudila vodstvo ili mu pružila osjećaj zajedništva i pripadnosti. (Šekelja, 2022:5)

S obzirom na različitost i važnost uloge religije u društvu, jasno je da kao takva utječe na čovjekovo mentalno i fizičko stanje. Ona se smatra moćnim oružjem te mnogi pokazuju nepovjerenje i netoleranciju prema religijama zbog brojnih razloga, ponajprije zločina i ratova koji su se dogodili i još se uvijek događaju pod krinkom religijskih uvjerenja. Čovjek nažalost iskorištava ono što je ljudima bitno, uzvišeno i sveto, poigrava se s njihovim moralnim načelima i životnim uvjerenjima te religija često postaje terenom za prljavu igru i ostvarenje političkih, ekonomskih ili društvenih ideologija.

Upravo zbog takvih stvari potrebno je razlikovati religiju od religioznog, svetog. Osoba može pripadati nekoj religiji, ali ne mora biti religiozna i ne mora imati vjeru. Razlikovanje tih pojmova može pridonijeti poboljšanju odnosa i stvaranju razumijevanja prema pripadnicima neke religije (npr. netko može biti pripadnik kršćanske zajednice, ali ne mora živjeti u vjeri i po kršćanskim načelima). Kršćanstvo je često prozivana religija jer se smatra kako njegovi sljedbenici nisu dosljedni vrijednosti koje definira Biblija, sveta knjiga kršćana, no ne treba generalizirati jednu cijelu zajednicu zbog postupaka njezinih pojedinaca. Nije dovoljno samo javno isticati svoju religiju, bitno ju je istinski živjeti.

6.1. VJERSKI FUNDAMENTALIZAM

Fundamentalizam potječe od latinske riječi '*fundamentum*' što znači '*temelj, osnovan*'. Hrvatski enciklopedijski rječnik (2004) pojam označava kao „ono na čemu se nešto zasniva, ono na čemu se dalje gradi, na čemu sve počiva“. Fundamentalizam kao vjerski pojam skovan je početkom 20. stoljeća u Americi tijekom pokreta predvođenog od strane kršćanskih akademika i teologa kojima je glavna svrha bila reformirati protestantsko kršćanstvo. (Christian fundamentalism, 2023)

U sadašnjosti pojam asocira na ekstremna religijska uvjerenja te se često povezuje s nasiljem koje se provodi zbog ostvarenja ciljeva koji se oslanjaju na svete tekstove neke religije. Izraz se obično upotrebljava u pogrešnom kontekstu jer većina fundamentalista nije nasilna, već je strogo odana nekom načelu te zbog toga pokušava pružiti otpor suprotnim ponašanjima. Fundamentalizam treba odvojiti od vjere kako bi se spriječilo stvaranje stereotipa.

Vjerski fundamentalizam može se tumačiti kao svjetonazor koji formira kolektivni identitet i potiče na kolektivne radnje te na neki način predstavlja razmišljanje koje je suprotstavljeno

svemu modernom. (Chavoshian, E. Chanzanagh, Rabiei, Razaghi, 2020) Iako je u svojim počecima bio protestantsko-kršćanskog podrijetla, kasnije je postao globalnim fenomenom, no kada se spominje danas, dva najpoznatija oblika fundamentalizma o kojima se govori jesu kršćanski i islamski fundamentalizam.

Kršćanski fundamentalizam odnosi se najčešće na Katoličku Crkvu kroz povijest i doslovno tumačenje Biblije. Kršćanski fundamentalisti iskorištavaju Bibliju za postizanje ciljeva i modeliranje ponašanja, referirajući se na doslovno shvaćanje napisanog, bez razmatranja konteksta i dubljeg značenja poruke, bez čega je nemoguće potaknuti na ispravan angažman. (Gellner, 2000:17)

U islamu postoje različite fundamentalističke skupine koje su nastale s obzirom na različite uloge koje religija ima u islamskim zemljama. (Gellner, 2000:17) Unutar islamske civilizacije javljaju se tri središnja i sveprisutna načela religijskog i političkog legitimiteta, a islam postaje osnovom nacionalnog identiteta, dok formiranje tih fundamentalističkih skupina ovisi o naglašavanju tih načela. (Gellner, 2000:17)

Ernest Gellner (2000) u djelu *Postmodernizam, razum i religija* govori o religijskom fundamentalizmu kao: „*ideji po kojoj se određena vjera mora podržavati čvrsto, u svojoj svojoj punoći i dosljedno, bez kompromisa, omekšavanja, reinterpretacije ili ublažavanja. Ta ideja pretpostavlja da je u srži vjere doktrina prije nego ritual...*“ te nastavlja kako se fundamentalizam može najbolje: „*razumjeti po onome što odbacuje. Tu je prije svega rasprostranjena moderna ideja da religija – iako obdarena nekom nebulozno specifičiranom samosvojom valjanošću – u stvari ne misli ono što kaže, a najmanje misli ono što su obični ljudi nekoć smatrali da misli*“. (Gellner, 2000:11)

6.2. RELIGIOZNOST

Kao što postoji mnoštvo različitih definicija za religiju, tako se i pojam religioznosti definira na različite načine. Religija se definira kao simbolički sustav koji posjeduje sadržaje koji čovjeku pružaju inspiraciju. (Ćorić, 2003:24) Religioznost se definira kao individualni aspekt koji se promatra kroz religijsku dimenziju života i unutarnjeg stava, kao odgovor na pitanja koja si čovjek postavlja te je za religioznu osobu karakteristično da kroz komponente religije dobiva niz vrednota prema kojima se ravna i prosuđuje svijet. (English and English, 1976, prema Ćorić, 2003:21)

Religioznost se također definira kao određeno osobno osvjedočenje i određeni stil života, ponašanja, razmišljanja i odnosa prema Bogu. (Ćorić, 2003:24) Religioznost se razlikuje od

pojmov 'vjere' i 'svetoga' te je vrlo blizak pojam, kao usputna stanica, doživljaju religioznog iskustva koje se: „*dogaća u najdubljim slojevima čovjekovog bića i zahvaća njegovu afektivnu, kognitivnu i djelatnu dimenziju*“. (Blažević Mandarić, str. 34)

6.3. VJERA

Vjera se često koristi kao sinonim za religioznost, iako su to dva bliska, ali različita pojma. Vjera se u čovjeku budi kao osobna spoznaja koja dolazi nakon vladanja sfere 'religioznog', a javlja se kao nešto tajnovito, što dolazi od samoga Boga, kao nadnaravni osjećaj koji je teško opisati i riječima dočarati jer ga je jedino moguće doživjeti. (Ćorić, 2003:22) Jednostavno rečeno, prema Williamu Clarku, „*vjera poziva dušu da pođe dalje no što može vidjeti*“.

U pokušaju definiranja vjere, kako bi čovjeku bila donekle predočena, Paul Tillich (1961), prema Ćoriću (2003:21), vjeru opisuje kao obuzetost onim što nam nezaobilazno pripada, kao strast za beskonačnim, kao jaki osjećaj koji prevladava na svim participacijskim i nesvjesnim elementima osobnosti. „*Nadalje, vjera nije kreacija ni razuma, ni volje, ni osjećaja. Međutim, ona ima i kognitivni i voljni i osjećajni sadržaj, ali ti elementi ne stvaraju vjeru u čovjeku, već je ona posebno jedinstvo svih tih elemenata u centriranom Sebi*“. (Tillich, 1961, prema Ćorić, 2003:21)

Peter Fischer, poput Jordana Petersona, upozorava na upotrebnju riječi 'vjerovati'. Govoreći o Wittgensteinovim predavanjima na temu religioznosti i vjere, Fischer (2010:18) upozorava kako se riječ 'vjerovati' treba upotrebljavati 'na jednoj posve drugoj razini' i na različit način. „*Istinska vjera je konzekventno življena vjera*“ tvrdi Fischer te ističe kako se razmišljanja o vjeri mogu svesti na razlikovanje religiozne od spoznajne vjere, čija se razlika pronalazi u samim razlozima vjere, što je uvijek presudan razlog načina življenja. (2010:20)

Takvog je stava i Jordan Peterson, poznati psiholog i 'kontroverzni' intelektualac današnjice, koji u svojoj knjizi *12 pravila za život* i predavanjima daje objašnjenje za ono što se podrazumijeva pod pojmom 'vjerovati':

„*Što misliš pod vjerovati? Misliš li kao riječi? Misliš li reći riječi: ja vjerujem u Boga?! Je li to indicira da vjeruješ u Boga? Ne znam što točno misliš pod 'vjerovati'... Je li ono što vjeruješ ono što govoriš? Ili kako se ponašaš? Rekao bih do neke mjere oboje, ali kada se mora odabrati, što se mene tiče, ono što vjeruješ je kako se ponašaš, a ne ono što govoriš. Ako si integrirana osoba onda su ono što govoriš i kako se ponašaš iste stvari. I onda si osoba čijoj se riječi može vjerovati jer ono što radiš i govoriš su izomorfne, iste stvari. Ali vjera je utjelovljena u djelovanju (...) Kažeš: vjerujem u Boga. Vjeruješ da postoji božanska moć koja vidi sve, koja*

je temeljno etička, koja gleda sve što radiš. I vjeruješ u to. Kakav utjecaj to ima na tvoje ponašanje, ako vjeruješ u to? Znači li to da si cijeli u tome, u svojoj vjeri? Žrtvuješ li sve tom transcendentalnom biću u koje tvrdiš da vjeruješ? (...) Ne govorite nemarno: ja vjerujem... Rekao bih, dokle god si duboko uključen u to, kompletno i temeljno uključen, tada imaš pravo reći da vjeruješ u Boga.“

6.4. SVETO I RELIGIOZNO ISKUSTVO

Čovjek treba imati vjeru da bi doživio najdublji, najsavršeniji i nadrazumski osjećaj kojeg nazivamo svetim. Doživljaj svetog manifestira se kao religiozno iskustvo i stoljećima se postavlja pitanje i pokreću se rasprave među psiholozima, filozofima, teolozima – može li to mistično iskustvo dokazati postojanost Boga? Religiozno iskustvo očituje se kao srž religije i najčešće je pojam popularan u krugovima kršćanstva na čijem se primjeru, prvenstveno kroz Bibliju, može uvidjeti mnoštvo ljudi koji su imali iskustvo s Bogom.

Iskustvo se, prema Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža, definira kao skup spoznaja koje se najčešće zasnivaju na izravnom i osjetilnom doživljaju koji dovodi do nekog znanja te se smatra temeljnim polazištem spoznaje. Iskustvo se može opisati kao i proces neposrednog dobivanja informacija o religijskoj stvarnosti. (Glaz, 2020, prema Glaz, 2003)

Kako je već spomenuto, religiozno iskustvo je oduvijek bilo važnim predmetom analiziranja, a može se smatrati samo jednim od gomile dokaza o postojanosti Boga. William James (1902) i Edwin Diller Starbuck (1899) religiozno iskustvo povezuju s emocionalnim elementima, naglašavajući iskustvo *'nečeg višega'*, dok Rudolf Otto (1968) takvo iskustvo (osjećaj numiznog) povezuje s osjećajem svetosti i dužnosti, predstavlja ga kao osoban susret s Bogom, a Carl Gustav Jung naglašava kako religiozno iskustvo ne može biti poistovječeno s psihološkim jer psihološki čimbenici mogu biti samo nositelji religioznog sadržaja. (Glaz, 2020)

Glaz (2020), prema Maslowu (1970) i Allportu (1972), ističe dvije varijante religioznog iskustva koje se javlja kao mistično i kao obično. Obično iskustvo je na razini religiozne osobe koja se svakodnevno u svome životu, kroz svoje ponašanje, razmišljanje i djela, želi približiti Bogu. Glaz (2020) kao primjer takvog iskustva uzima molitvu (susret s Bogom u kojemu nema Njegovog izravnog odgovora), dok je mistično iskustvo istinsko poznavanje Boga. (Glaz, 2020)

6.4.1. Religiozno iskustvo prema Williamu Jamesu

William James jedan je od velikih mislilaca, psihologa i filozofa čije su ideje i istraživanja ostavila snažan utjecaj na područja psihologije, filozofije, religije i obrazovanja. Njegova dobro poznata knjiga, istovremeno vrlo važna za psihologiju i religiju, *Raznolikost religioznog iskustva* iz 1902. godine, za koju neki tvrde da je čak i najvažnija knjiga ikad napisana na tu temu, obrađuje religiozno iskustvo na znanstveno-religijskoj razini kako bi se ponudila teorija koja će biti prihvatljiva različitim znanostima.

Stav Jamesa prema religiji je pozitivan, a kao psiholog i filozof definira je kao iskustvo pojedinaca koje je povezano s onime što pojedinac smatra božanskim, što znači da religija ne zahtijeva nužno vjerovanje u transcendentnog, monoteističkog Boga. (Bishop, 2021) Na kritičan način razmatra argumente za postojanje Boga, no u svojem djelu *Volja za vjerovanjem* smatra kako ljudi ne mogu živjeti bez određenog stupnja vjere i da je religija kao takva itekako potrebna pojedincu, ali i društvu jer vjera u Boga održava idealan i moralan poredak koji je „jedna od najdubljih potreba naših grudi“. (James, 2017, prema Bishop, 2021)

Njegov odnos prema ortodoksnom poimanju kršćanskog Boga bio je skeptičan, no isticao je važnost kako se religija ne treba temeljiti na doktrini, već na religioznom iskustvu koje uključuje 'vjernika u samoći', s naglaskom na iskustvo i osjećaj koji se definiraju kao „najdublji izvor religije“. (James, 2015, prema Bishop, 2021) Goodman (2021) pojašnjava kako za temelj religijskog iskustva James navodi misticizam, odnosno stanje svijesti koje opisuje kao:

- A. neizrecivo – jezično ograničenje i nemogućnost opisivanja stanja riječima jer ga je moguće samo doživjeti, a ne i prenijeti
- B. noetičko – javlja se kao stanje u kojemu je otkrivena istina i duboka spoznaja Boga, ne javlja se kao puki osjećaj
- C. prolazno – iskustvo je privremeno, ali njegovi učinci su održivi i ostaju za cijeli život
- D. pasivno – ne može se kontrolirati dolazak i odlazak mističnog stanja.

7. NASTANAK I RAZVOJ RELIGIJA

Religiologija je znanost koja se bavi proučavanjem religija i religijskih pojava, promatrajući ih kao bitan dio kulture i običaja. Religija je povijesna pojava koja se mijenjala kroz vrijeme, društva i kulture, a smatra se da je čovjek od svoje prapovijesti religiozan. Prapovijesni dio religije odnosi se na početak njezina razvoja koji se veže za čovjeka koji je tada bio lovac, ribar ili zemljoradnik, dok povijest religija obuhvaća razdoblja prvih civilizacija. Ne postoji

jedinstveni povijesni obrazac razvoja i nastanka religija. Različite su teorije koje se kreću od toga da je religija božanskog porijekla do toga da je nastala kao prirodna pojava ili kao rezultat straha, neznanja pa čak i obmane od strane vodećih figura.

Razvoj se religija najviše oslanja na čovjekov napredak, zbog čega se njihov nastanak povezuje s plemenskim skupinama kod kojih su uočljivi prvi oblici religioznog života kroz animizam i totemizam. U tim početnim religioznim obredima ljudi su bili usredotočeni na štovanje neke životinje. Daljnjim unapređenjem društva i razvojem poslova mijenjala se i religija. Tim razvojem vjerski obredi dobivaju drugačije funkcije, mijenjajući svoj fokus štovanja s divljih životinja na prirodu i prirodne sile. Kasnije, s politeističkog vjerovanja, štovanja različitih životinja, pojava u prirodi, mitova i mnoštva bogova i božica, ta vjerovanja postaju monoteistička, što podrazumijeva vjeru i štovanje jednoga boga.

Kao što postoje neslaganja i različitosti oko definiranja pojma religije, gotovo pa je tako i u kontekstu pogleda na njezino porijeklo – nema jedinstvenog mišljenja, no najčešće prihvaćene teorije o nastanku i razvoju religija donose antropolozi, filolozi i teolozi.

7.1. EDWARD B. TAYLOR I PORIJEKLO RELIGIJE

Prvu teoriju o porijeklu religije predstavlja E. B. Taylor, poznati engleski antropolog koji je svojim najvažnijim djelom *Primitivna kultura* (1871) stekao naziv oca kulturne antropologije. Prvi je uspostavio cjelovitu i najjasniju definiciju kulture koja se opisuje kao složena cjelina znanja, vrijednosti, zakona, običaja, dok je religiju definirao kao vjeru u duhovna bića. (Bishop, 2020)

U djelu *Primitivna kultura* (1871) izlaže teoriju o animizmu kao početku, prvom obliku razvoja religije, a kao najraniji stadij čovjekovog evolucijskog razvoja navodi početak vjerovanja u duhovna bića. Kako objašnjava u teoriji, ljudi su vjerovali kako su duhovna bića, koja on naziva '*anima*' (duša), boravila i upravljala prirodom, zbog čega su lakše opravdavali pojave koje su se oko njih događale, a ti su duhovi, tj. anime rezultat čovjekovog iskustva sna i transa koje vodi vjerovanju da su u prirodi, biljkama i životinjama duhovi koji ih i pokreću. (Religije svijeta, prema Douglas i Sharpe, 1987:19-24)

Kasnije se iz vjerovanja u duhove razvio drugi evolucijski proces, koji se smatra i prvim stupnjem razvoja religije, a to je vjerovanje u bogove. Taylorova teorija donosi pogled na najnižu razinu religije i pruža razumijevanje primitivnih ljudi koji su si vjerovanjem u anime objašnjavali nevidljivi svijet, a ta je njegova teorija poslužila kao priručnik za daljnje proučavanje razvoja religija. (Religije svijeta, prema Douglas i Sharpe, 1987:19-24)

7.2. FRIEDRICH M. MÜLLER I PORIJEKLO RELIGIJE

Friedrich M. Müller smatra se ocem komparativne religije i važnim teoretičarem mita te je također jedna od najzaslužnijih osoba za izdavanje pedeset svezaka Svetih knjiga Istoka koje su i danas ostale dragocjenim izvorom za proučavanje religija. (Religije svijeta, prema Sharpe, 1998:19)

Prema njegovom tumačenju, religija sadrži ideju svijesti o beskonačnom, zbog čega se na nju treba gledati kao na percepciju beskonačnog ili duboku čežnju za beskonačnim. (Neufeldt, 1992:1) Müller se djelomično složio s idejom da se početci religije i vjerovanja vežu za obožavanje i štovanje duhova, no smatra kako je takav oblik vjerovanja proizašao iz duboke i prirodne čovjekove religiozne potrebe, koja pomaže u razumijevanju onoga što je čovjeku nemoguće dokučiti razumom ili osjetilom te percepciju beskonačnog navodi kao bitan faktor koji utječe na čovjekovo ponašanje. (Neufeldt, 1992:1-4)

7.3. RUDOLF OTTO I PORIJEKLO RELIGIJE

Njemački teolog Rudolf Otto vrlo je značajna osoba u područjima psihologije i filozofije religije. Njegovo djelo *Pojam svetoga* (1917) postaje klasičnom knjigom koja pokušava prikazati kako religija počinje osjećajem numiznog – nečeg profanog, neopipljivog i bezvremenskog. (Religije svijeta, prema Sharpe, 1998:19)

Numizno postoji u svim religijama, kao osjećaj tajanstvenog božanstva koji je istovremeno zadivljujuć i zastrašujuć. To su aspekti vjere koje Otto još naziva i numiznom tajnom. (Ševo, 2010:288) Njegova se teorija kosi s teorijom animizma jer smatra da religija nije nastala kao posljedica prirodnog straha ili općeg neznanja, već je nastala kao rezultat uzbuđenja ili tjeskobe, a takvo razmišljanje i definiranje početka religije dio je njegovog pojma '*mysterium tremendum*', odnosno osjećaja zastrašujućeg. (Ševo, 2010:288-290)

Ševo (2010) Ottov pojam '*mysterium tremendum*' objašnjava kao nešto doista misteriozno čovjeku, ali ne i nužno kao nešto neshvatljivo. Ono što je neshvatljivo jest zapravo samo trenutak kada se ljudski um suočava s nečim novim i drugačijim, što može biti samo privremeno neusmjereno ili nedostižno čovjekovoj intelektualnoj sposobnosti. (Ševo, 2010:288-290)

Suprotno osjećaju zastrašujućeg, javlja se '*mysterium fascinans*' kao osjećaj zadivljujućeg. Otto (prema Ševo, 2010) opisuje taj osjećaj kao čežnju i potrebu koje se nalaze u čovjekovoj najdubljoj biti. Čežnja se očituje kao težnja za neizrecivim i neshvatljivim Bogom, dok se pod potrebom misli na religiozne doživljaje kao što su ljubav, zahvalnost, milosrđe, empatija... (Ševo, 2010:291-292)

Otto smatra kako su osjećaj zadivljujućeg i osjećaj zastrašujućeg bitan i neizostavan dio svake religije te kako je čovjeku potreban Bog da bi uopće bio čovjekom, a osjećaj vjere, koji se javlja u nutrini bića, jedan je od načina javljanja i potvrđivanja religije. (Ševo, 2010:298)

Tvrdnja koju je Otto ponavljao (prema Ševo, 2010:299), a koja prati mišljenje Tome Akvinskoga, kaže kako se dio našeg bića, kojeg mistici nazivaju 'temeljem duše', nalazi iznad našeg površinskog bića. On leži duboko skriven u nama i ne može se nikad u potpunosti zadovoljiti našim osjetilima, željama, duševnim i racionalnim spoznajama jer Bog nije samo izvan i iznad kategorije bića, nego izvan i iznad kategorije bitka.

Otto je tražio smisao religije i smatrao kako je njezina bit 'sveto', što definira kao pojam sastavljen od iracionalnih elemenata koji su dio srca i duše te kao pojam koji poprima netočan oblik kada se previše pokušava dokazati racionalnim argumentima, naglašavajući pojam svetog jedinstvenim za religiju i različitim od racionalnog. (Bishop, 2019)

Kršćanstvo je za njega bila superiorna religija u odnosu na sve druge, ponajviše zbog numiznog. Vjerovao je kako je ono savršena religija jer se njezina veličina i važnost mogu izmjeriti po svojoj ideji o numiznom i svetom, a ne po tome koliko pridonosi kulturi ili stavovima u društvu. (Bishop, 2019)

8. PODJELA RELIGIJA

Danas vlada bogatstvo i raznolikost svjetskih religija koje se najčešće dijele s obzirom na nastanak pa tako postoje prirodne, objavljene i (po nekim novijim tumačenjima) etičke religije. No, ukoliko se promatra vrsta vjere, onda se dijele na monoteističke i politeističke religije.

8.1. MONOTEISTIČKE I POLITEISTIČKE RELIGIJE

Monoteizam se odnosi na vjerovanje i postojanje jednog transcendentalnog bića te predstavlja opći naziv za religije koje ispovijedaju i štiju jednoga Boga. Temelje se na objavama i zahtjevima da pripadnici monoteističke religije svjesno prihvaćaju odluku o jednoj istini, a kao središnje načelo svake monoteističke religije može se istaknuti prva zapovijed u kršćanstvu koja nalaže „*ja sam Gospodin, Bog tvoj, nemaj drugih bogova uz mene*“.

Politeizam je s druge strane suprotnog značenja, što bi značilo da se temelji na štovanju više bogova. Upravo je politeizam jedan od najstarijih i najprimitivnijih oblika javljanja religije. Politeistički pogled na svijet obuhvaća proces suradnje različitih bogova koji su jasno diferencirani i personalizirani imenom, oblikom i funkcijom, a uloga im je stvaranje i održavanje svijeta. (Assmann, 2004:17-19)

8.2. PRIRODNE RELIGIJE

Prirodne religije razvijale su se duže vrijeme kroz povijest kao posljedica čovjekovog vjerovanja u duhove, sile prirode i životinje. Prirodnim religijama najčešće se pripisuju plemenske religije kao što je totemizam i animizam. Totemizam predstavlja vjerovanje u mističnu vezu između pojedinca ili grupe i totema, nekakvog fizičkog bića, biljke ili životinje koje se smatra svetim, a ljudi uobičajeno u toj religiji vjeruju da totem (koji uz životinje i biljke može biti mjesec, sunce ili zvijezda) posjeduje posebne moći i sile koje se reflektiraju od čovjekov život. (Hasa, 2020)

Animizam je religija prema kojoj vlada vjerovanje da sve žive i nežive stvari posjeduju duhove koji mogu komunicirati i upravljati ljudskim sudbinama, a kao primjer takvog oblika vjerovanja najspominjaniji su šamani – osobe u nekim plemenima i zajednicama za koje se vjeruje da mogu pristupiti svijetu dobrih ili loših duhova. (Hasa, 2020)

8.3. ETIČKE RELIGIJE

Kako sama riječ navodi, etičke religije su one čija bit vjerovanja počiva na ideji da u svemu postoji prirodan i pravilan način obavljanja djelatnosti te da, isto tako, svatko ima svoje odgovorno mjesto u društvu i svoju moralnu funkciju. Etičke religije su kao put i staza svojim pripadnicima u svakodnevnom životu, a takve su se religije uglavnom zadržale na području azijskih zemalja, neke nastale pod velikim utjecajem kineske kulture, no taj snažan i dubok utjecaj ne vlada samo nad kineskim narodom, već i nad narodom Japana, Koreje, Indije... (Gellman i Hartman, 2016)

8.3.1. Taoizam

Taoizam se u početku više smatrao filozofijom nego religijom koja nalaže mističan pristup životu, zagovara neaktivnost, mirnoću i pasivnost kako bi se čovjek vratio prirodi i prepustio da sve ide svojim tijekom. (Keller, 2022) Taoizam je religija koja, za razliku od ostalih, nema svoga Boga i postoji dosta rasprava o tome je li njezin osnivač, Lao Tzu, uopće i postajao. Bit je postizanje ravnoteže u životu te postizanje besmrtnosti, a cilj je kroz način života pomoći drugima da se povežu s energijom svemira i postanu jedno s njom. (Keller, 2022)

8.3.2. Budizam

Budizam je vjerovanje koje se ne vrti oko nadnaravnog bića ili Boga, već oslobođenja veza sa stalnim svijetom u kojemu svaki postupak snosi neke posljedice, stoga je cilj pronaći istinu i postići duhovno buđenje. (Hicks, 2021) Najvažniji dio ove religije jest nadvladavanje patnje i

ponovno duhovno rođenje koje se postiže prosvjetljenjem, a to najviše stanje duha naziva se nirvanom.

Budizam započinje u 6. stoljeću na temeljima učenja Buddhe, a korijenje seže u Indiju, iako je danas kao religija više koncentrirana na istočnu i jugoistočnu Aziju. Wolf Metz u djelu *Religije svijeta* (1987) govori o utemeljitelju Buddhi, ističući kako o njemu, umjesto detaljne biografije, postoji samo legenda protkana slikom ideala. Rođen je kao Siddharta Gautama oko 560. g. pr. Kr. Dobio je ime Buddah, kao počasni naziv koji znači 'probuđen', nakon prosvjetljenja kojega je doživio na tri putovanja na kojima se suočio sa životnom stvarnošću. (Religije svijeta, prema Metz, 1987:226-227)

Budino učenje sastoji se od nekoliko bitnih i temeljnih sastavnica koje je Richard Drummond predočio i opisao u knjizi *Religije svijeta* (1987:235), a one su:

- karma – određuje moralni poredak u svijetu od kojega nitko ne može pobjeći, a definira se kao zakon uzroka i posljedica koji djeluje na ljudski život
- reinkarnacija – naziva se i ponovnim rođenjem u kojemu sva ljudska bića snose posljedice svojega djelovanja
- nirvana – cilj budizma i općenito života je nirvana, kao istinsko utočište i preobraženi oblik ljudske svijesti
- dharma – označava put do nirvane, tj. cilja te pruža unutarnju moć i vrijednost životu.

8.3.3. Konfucijanizam

Konfucijanizam jest religija poznata po svojoj moralnoj filozofiji koja ističe etičko značenje ljudskih odnosa, pronalazeći moral u božanskoj transcendentalnosti, a smatra se posebno bitnom za kinesku dinastiju T'ang. (Religije svijeta, prema Berthorng, 1987:250)

Konfucije je savršen primjer te moralne filozofije, na čijem učenju religija danas i počiva, a koja ističe ideju o ljudskosti (jen) te je ono zlatno pravilo i vrlina prema kojoj se određuje ponašanje i postiže samopreobrazba. (Religije svijeta, prema Berthorng, 1987:252) U konfucijanizmu je vrlo bitno poštovati roditelje te je to osjećaj koji se nastavlja i poslije smrti, zbog čega Kinezi iskazuju veliko poštovanje precima i sahrane su im vrlo važne. (Religije svijeta, prema Berthorng, 1987:251) Prevladava uvjerenje da su ljudi zapravo dobri, ali upuštaju se u nemoralna ponašanja, čemu je uzrok nedostatak moralnog standarda, a cilj je nastojati usavršiti i muškarce i žene u svijetu da bi pojedinac mogao postati mudracem i slugom svojeg društva. (Religije svijeta, prema Berthorng, 1987:255)

8.3.4. Hinduizam

Radhakrišnan (Religije svijeta, prema Hammer, 1987:176) navodi kako je hinduizam više kultura nego vjerovanje te se navodi kako nema „*ni osnivača, ni proroka. Nema određenu crkvenu ili institucionalnu strukturu, ni strogo određen credo.*“ (Hammer, 1987:174) Može se tumačiti kao religijska tradicija kojoj ime datira od oko 1200. g. pr. Kr. kada su muslimanski osvajači željeli napraviti razliku između svoje vjere i vjere indijskog naroda. (Religije svijeta, prema Hammer, 1987:174) '*Hindu*' kao perzijska riječ koja znači '*Indijac*' ili '*indijski*', a hinduizam je čvrsto isprepletena kultura u Indiji, povezana je s predajom te zemlje, njezinim društvenim sistemom i poviješću, a obuhvaća puno različitih vjerovanja s naglaskom na načine života više nego na razmišljanja. (Religije svijeta, prema Hammer, 1987:174-176)

Hinduizam prihvaća i vjerovanja drugih religija pa se ne može smatrati klasično organiziranom religijom, a to je i zbog činjenice da postoji nekoliko oblika hinduizma. Kao temeljno načelo religije može se navesti ideja da ljudska djela i misli imaju izravan utjecaj na sadašnji i budući život te je karma vrlo bitan dio vjerovanja, kao univerzalni zakon koji utječe na čovjekovu sudbinu. (Religije svijeta, prema Hammer, 1987:174-181)

8.4. OBJAVLJENE RELIGIJE

Objavljene se religije nazivaju još i silaznima zbog toga što Bog 'silazi' te dolazi čovjeku i objavljuje mu svoju riječ. Bit objavljenih religija je upravo činjenica da se osobni Bog sam otkriva čovjeku i stavlja pred njega svoje zakone. Objavljene se religije temelje na konkretnom događaju, odnosno na činovima i riječima koji obilježavaju Božju nazočnost u povijesti. Ta se objava promatra kao nadnaravna činjenica koja predstavlja odnos čovjeka i transcendentalnog. Na objavama se temelje najveće svjetske religije, koje su ujedno i monoteističke, tj. vjeruju u jednoga, osobnog Boga, a to su islam, kršćanstvo i židovstvo. Bitna karakteristika objavljenih religija jest ta da se temelje na sadržaju koji je čovjeku objavljen i koji je sadržan u svetim knjigama.

8.4.1. Židovstvo

Židovstvo je najstarija od tri velike svjetske, monoteističke religije te je ujedno izvor i kršćanstvu i islamu. Vjerovanje se temelji na tome da postoji samo jedan Bog, stvoritelj svega i vladar čitavog svijeta te kao takav ima obilježja transcendentalnog i vječnog. (Religije svijeta, prema Harley, 1998:276) U srcu vjerovanja jest savez između Židova kao odabranog naroda i samoga Boga, a najbitnija osoba i njihov najveći prorok jest Mojsije kroz kojeg je postavljen zakon za čitav židovski narod. Za Židove je taj zakon vrlo bitan, a nalazi se u Starom zavjetu,

točnije u prvih pet knjiga Biblije koje se nazivaju Tora. Tora ili Petoknjižje sadrži 613 propisa, od kojih je dio podijeljen na pozitivne zapovijedi koje nalažu što treba činiti, a dio se odnosi na negativne naredbe, odnosno što ne činiti. (Religije svijeta, prema Harley, 1998:286)

Većina Židova pripada jednoj od sinagoga, a riječ je grčkog porijekla i prevodi se kao 'zborište' i označava mjesto nekog okupljanja. Vrijeme nastanka sinagoge je nesigurno, no jedna od pretpostavki je da potječe iz razdoblja kada su Židovi bili prognanici u Babilonu te su nakon progonstva počeli graditi sinagoge kao religijska zborišta u kojima mogu proučavati Toru, a dan danas predstavlja važno mjesto za očuvanje i razvoj religijskog nauka. (Religije svijeta, prema Harley, 1998:277)

Najpoznatija židovska svečanost, koja se podudara s kršćanskim Uskrsom, naziva se Pasha (Pesah), a obilježava proslavu oslobođenja izraelskog naroda od ropstva u Egiptu. Svečanost je poznata kao i Blagdan beskvasnog kruha jer se uoči te večeri ne jede običan kruh, već beskvasni koji održava sjećanje na židovske robove koji su jeli 'gorki kruh', kao čin koji drži uspomenu na izlazak iz ropstva. (Religije svijeta, prema Harley, 1998:280-281)

Židovski je narod vodio za očekivanim Mesijom koji će im vratiti izgubljenu zemlju, a najbitniji pojmovi njihove vjere temelje se na savezu, vjeri u jednoga Boga i Židovima kao izabranom narodu. Oduvijek su smatrali kako su odabrani miljenici Božji preko kojih će se ispuniti Njegova volja, a upravo je u Tori zapisano što Bog želi s čovječanstvom. Njihova slika o velikom Božjem čovjeku, kojega nazivaju Mesijom, nije se poklapala s onime što je Krist predstavljao. Naime, smatrali su kako će se Mesija pojaviti kao snažni politički vođa, obasjan velikom slavom i nizom uspjeha, a ne da će to biti Isus, rođen u štalici koji provodi život u skromnosti i na kraju umire na križu kao razbojnik. (Majdandžić-Gladić, 2015) No, Isusa nisu mogli priznati kao Sina Božjega niti su vjerovali njegovim riječima o Trojstvu, jer su čitavu svoju povijest, sve od Abrahama pa do Isusa, vjerovali u jednoga Boga, kako im je i objavljeno, a povjerovati Kristu i u Trojstvo značilo je za njih raskid saveza s Bogom. (Majdandžić-Gladić, 2015)

8.4.2. Islam

Za islam se navodi da je nastao u Meki oko 610. godine kada je Muhamed, za kojega se vjeruje da je prorok i Božji poslanik, počeo primati poruke od Boga i prenositi ih svojim sugrađanima. Islam je nastao među stanovnicima koji su se bavili velikim trgovačkim poslovima jer je Meka u ono vrijeme stekla monopol na trgovinu između Indijskog oceana i Sredozemlja. (Religije svijeta, prema Watt, 1987:311)

Muhamed je doživljene poruke i objave sakupio u knjigu nazvanu Kur'an, nakon čega je stekao brojne sljedbenike, ali i pobunjenike. Upravo su se veliki trgovci suprotstavili osudi njihovog ponašanja koje je sadržano u Kur'anu, dok su se drugi pobunili zbog isticanja da postoji samo jedan Bog jer su tada štovali mnoštvo bogova i božica. (Religije svijeta, prema Watt, 1987:311) Nakon što su protivnici započeli progon, Muhamed se s grupom svojih sljedbenika preselio u Medinu i od tog trenutka islam kao religija dobiva svoj konačan oblik i slobodu propovijedanja islamske vjere po kojoj je Bog jedan i Bog je Allah. (Religije svijeta, prema Watt, 1978:31)

To propovijedanje temelji se na Kur'anu koji se naziva svetom knjigom muslimana i smatra se savršenom Božjom objavom, a za tu se objavu vjeruje kako je govor samoga Boga koji je preko anđela prenesen Muhamedu kao izabranom poslaniku. Riječ '*kur'an*' dolazi od grčkog glagola *kara'a*, što se prevodi kao čitati, što potvrđuje činjenicu zbog koje neki muslimani pristupaju sadržanim tekstovima doslovno i dogmatski. (Religije svijeta, prema Watt, 1987:319) Značenje riječi musliman prevodi se kao 'onaj koji živi prema Božjoj volji', a riječ '*islam*' prevodi se kao '*predanost*' ili '*pokornost*' Bogu. (Religije svijeta, prema Watt, 1987:321)

Kur'an ne predstavlja samo svetu knjigu, ono je političko uređenje i organizacijska norma privatnog i javnog života jer je praksa vjere i zapisanog vrlo bitan zakon muslimana. Norman Anderson (Religije svijeta, prema Anderson, 1987:326) navodi kako islam govori o načinu življenja kojega je Bog odredio svojim sljedbenicima putem vjerskog zakona koji se naziva Šerijat.

Šerijat je izveden iz Kur'ana, iz Sunne, onoga što je Muhamed rekao ili doživio, zatim iz Idžma, suglasnosti muslimana te iz analognog zaključivanja prva tri izvora, što se naziva Kijasa. (Religije svijeta, prema Anderson, 1987:326) Anderson (1987) ističe kako Šerijat pokriva sva područja života te je on od Boga objavljeni nacrt po kojemu treba živjeti svaki musliman, a obično je podijeljen na pet kategorija: ono što je Allah naredio, ono što je Allah preporučio, ono što je Allah ostavio zakonom neodređeno, ono što je Allah otklonio, ali ne i zabranio te ono što je Allah strogo zabranio.

Za islamsku religiju i kulturu dragocjeno je i važno strogo pridržavanje i poštivanje zakona i vjere. Iako su tolerantni prema drugim religijama, ne toleriraju nevjernike u vlastitoj zajednici, sve one koji ne poštuju islamski zakon, a vrlo su oprezni u očuvanju vlastite kulture, zbog čega pokazuju zatvorenost i odbojnost zapadnim trendovima, ponašanju i nekim vrijednostima.

8.4.3. Kršćanstvo

Kršćanstvo je, uz židovstvo i islam, najveća monoteistička religija koja u svijetu okuplja i najveći broj sljedbenika. Riječ '*kršćanin*' izvedena je od grčke riječi '*christos*' što je oznaka za hebrejskog mesiju ili pomazanika, a kršćanin se može opisati kao netko tko je stupio u odnos s Bogom kao s Ocem. (Religije svijeta, prema Lane, 1987:347) Kršćanska vjera proizlazi iz židovskog vjerovanja koje je sadržano u knjigama Starog zavjeta. Iako te dvije religije dijele pojedine sličnosti, u kršćanstvu dolazi do nekih temeljnih promjena, što ga odvaja od židovskog religioznog nauka. Na pojavu tih promjena utjecalo je shvaćanje o Isusu Kristu kao Božjem sinu, samome Bogu čiji je dolazak najavljen u Starom zavjetu.

Kršćanstvo se temelji na vjeri u jednoga Boga kojega čini Trojstvo – Otac, Sin i Duh Sveti, a Isus je obećani Mesija preko kojega se Bog na jedinstven način objavio čovjeku. Isus ne predstavlja samo Božjega sina, već se njega vidi kao stvarnu povijesnu osobu, čovjeka skromnoga života, rođenog u Betlehemu, a razapetog u Jeruzalemu. Isus je za vrijeme svojeg života na zemlji pripovijedao i pozivao ljude k Bogu, predstavljajući sebe kao sam put do Njega, ističući ljubav i praštanje kao osnovno načelo kršćanske vjere.

Isusovo naučavanje odnosilo se na to da se 'vrijeme ispunilo', kako je naviještano u Starom zavjetu, da je 'Kraljevstvo Božje blizu', da se ljudi obrate i vjeruju evanđelju. (Religije svijeta, prema France, 1987:345) Zbog Isusove tvrdnje da je Mesija i Sin Božji, židovske su ga vlasti uhitile, osudile na smrt i pogubile na okrutan način raspećem na križu, no kako je i propovijedao, pobijedio je smrt i uskrsnuo trećega dana. Po Njegovoj mucijem križ postaje simbolom kršćanstva, a Kristovo uskrsnuće najbitnijim naukom spasenja i vječnoga života u sadržaju kršćanske vjere.

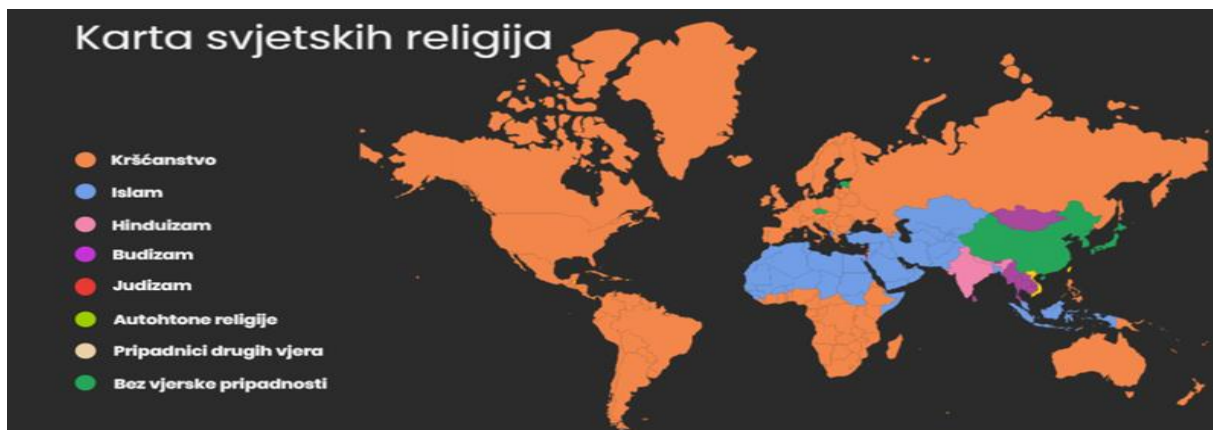
Biblija je kršćanska knjiga čiji se naziv prevodi od grčke riječi '*biblia*', što znači '*knjižice*', a upravo se Biblija sastoji od dvije knjižice, poznatije pod nazivima Stari i Novi zavjet. Kršćani Bibliju smatraju cjelinom. Stari zavjet, iako sveta knjiga Židova, kršćanstvu predstavlja povijesnu predodžbu postanka i onoga što se događalo s Božjim narodom do vremena Isusova dolaska i njegova života, što je sadržano u Novom zavjetu. Biblija je knjiga napisana od strane četrdesetak različitih autora koji su je pisali tijekom nekoliko tisuća godina, procjenjuje se oko 1500 godina te nije obična knjiga koju mogu proučavati samo kršćani jer donosi prikaz mnoštva događanja i različitih povijesnih i kulturnih zbivanja, zbog čega se promatra ne samo kao sveta knjigu kršćana, već i kao bitan povijesni zapis. Upravo zbog toga nosi titulu najprodavanije, najprevođenije i najčitanije knjige na svijetu.

Crkva ne predstavlja samo mjesto okupljanja i institucionalnu građevinu kršćanstvu, već je ona zajednica naroda Božjega, iako su kroz povijest i današnjicu postupci Crkve doveli do drugačijih, negativnih stavova. Vjerski obredi provode se svake nedjelje okupljajući ljude na svetoj misi i u molitvi, ali i drugim danima svetkovanja nekog bitnog događaja ili osobe. Najveći i najbitniji kršćanski blagdan jest Uskrs, a uz njega Božić te razdoblja i svetkovine adventa, korizme, Velikog petka, Uzašašća i blagdana Duhova ili Pedesetice. (Religije svijeta, prema Buchanan, 1987:371)

9. RASPROSTRANJENOST SVJETSKIH RELIGIJA

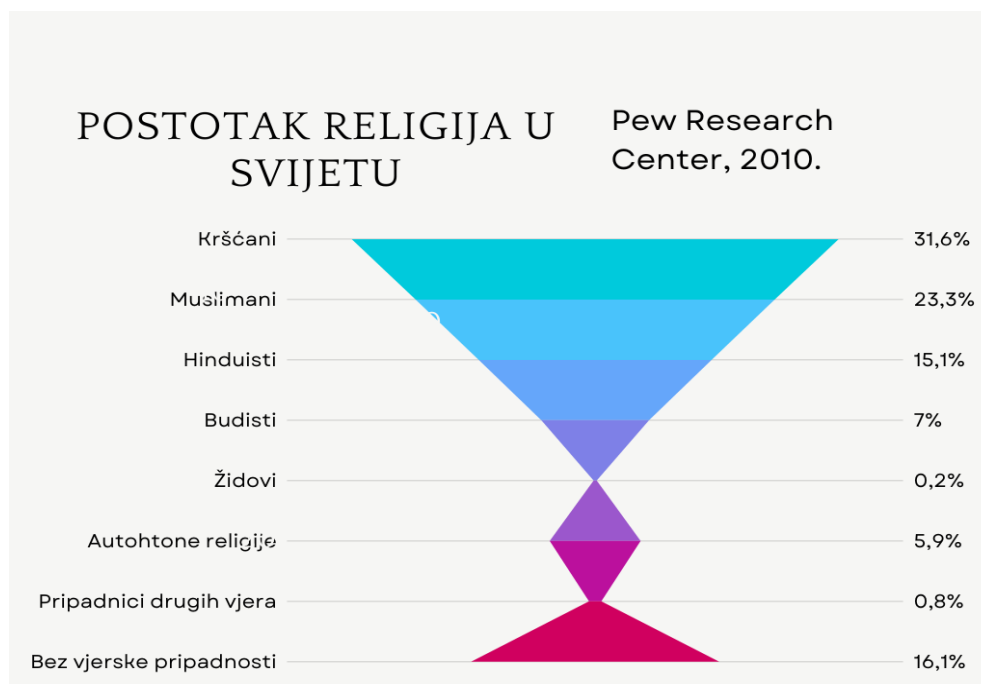
Pew Research Center, nestranački istraživački centar sa sjedištem u Washingtonu, provodi ispitivanja javnog mijenja, analizu slučaja, demografske studije i druga empirijska istraživanja koja se tiču društvenog života pa je jedno od tih istraživanja bilo upravo posvećeno religijama.

Sve informacije, kao i napravljeni grafički prikaz, temelje se na dokumentu kojega je 2012. godine objavio Pew Research Center pod nazivom *The Global Religious Landscape*. Prema dokumentu temeljenom na istraživanju, navodi se kako u svijetu čak osmero od desetero ljudi pripada nekoj vjerskoj skupini, a studija je obuhvatila 230 zemalja, analizu 2500 popisa stanovništva, ankete i registar stanovništva. Prema podacima studije, u svijetu je 2010. godine postojalo 5.8 milijardi religijskih opredijeljenika, što od ukupne svjetske populacije, koja je 2010. godine držala brojku od 6.9 milijardi ljudi, predstavlja čak 84 %.

Slika 1. Vjerske skupine i mjesta rasprostranjenosti religija

Izvor: Grafički prikaz napravljen prema informacijama Pew Research Center, dostupno na: <https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/> (26.7.2023.)

Slika 2. Postotak vjerskih pripadnika religija u svijetu

Izvor: Grafički prikaz napravljen prema informacijama Pew Research Center, dostupno na: <https://www.pewresearch.org/religion/2012/12/18/global-religious-landscape-exec/> (26.7.2023.)

10. RELIGIJSKA PISMENOST

Religijska se pismenost u najširem smislu definira kao sposobnost pojedinca da razumije temelje neke religije, što podrazumijeva osnovnu razinu razumijevanja povijesti, tradicija, vjerovanja, praksi, ponašanja i suvremenih manifestacija i kulturnih tvorevina proizašlih iz posebnih vjerskih, društvenih, kulturnih ili političkih konteksta. (The Arthur Vining Davis Foundations, 2021) Religija je oblikovana kao fenomen ovisan o društvenom i povijesnom diskursu i često je odrednica ponašanja, kulture i običaja nekih naroda, zbog čega je važno proširiti svijest o potrebi učenja o osnovama neke religije jer je to jedini način da se u potpunosti prepoznaju i razumiju elementi društvenog, političkog i kulturnog života neke zajednice. (The Arthur Vining Davis Foundations, 2021)

Najjednostavnija predodžba pojma religijske pismenosti jest razumijevanje središnjih religijskih učenja, rituala i praksi te kako ju definira Stephan Prothero: „*sposobnost razumijevanja i korištenja vjerskih pojmova, simbola, slika, vjerovanja, praksi, svetog pisma, heroja i tema...*“ (The Arthur Vining Davis Foundations, 2021) Ipak, postoji veliko neznanje i nepismenost o religijama, pogotovo među današnjim mlađim generacijama, što za posljedicu dovodi do stvaranja netolerancije, neprijateljstva i brojnih predrasuda među pripadnicima različitih kultura. (Moore, 2023)

10.1. RELIGIJSKA NEPISMENOST

Oblici religiozne nepismenosti proizlaze najčešće iz nezainteresiranosti za druge kulture i religije, a često su i produkt medijskog eksponiranja. Religijska nepismenost dovodi do toga da ljudi ne znaju prepoznati, a što mediji često rade, notorno i nekonzistentno prikazivanje vjere te često nisu svjesni da za razumijevanje neke religije mediji nisu najbolji i najvjerodostojniji izvor informacija. Religijska nepismenost, prema izvješću zaklade Arthur Vining Davis, koje je izradio institut Aspen u okviru projekta Inclusive America, definira se kao: „*nedostatak razumijevanja o osnovnim načelima i tradicijama svjetskih religija, nerazumijevanje raznolikosti izraza i vjerovanja te kao nerazumijevanje duboke religiozne uloge u društvenom, kulturnom i političkom životu*“. Religijska se nepismenost tako smatra jednim od glavnih uzročnika netolerancije, nasilja i marginalizacije.

Kao primjeri mogu se istaknuti povezivanje muslimanskih zemalja s terorizmom i islamofobija općenito, zatim antisemitizam i Holokaust kao jedna od najvećih tragedija u povijesti čovječanstva, ali i medijsko izrugivanje i stvaranje odbojnosti i predrasuda prema vjernicima, kao što to npr. čini portal Index kada katolike naziva katolibanima. Religijska pismenost potrebna je ponajviše medijima i obrazovnim sustavima jer joj je rezultat stvaranje tolerancije među različitim, tj. među neistomišljenicima. Učeći o sadržajima neke religijske vjeroispovijesti, o onome što nalaže sveta knjiga neke religije, učeći o drugim tradicijama i životnim načelima, čovjek može steći razumijevanje i stvoriti poštovanje prema onima koji su drugačiji od njega samoga i njegova svjetonazora.

10.2. RELIGIJSKA PISMENOST ZA BOLJE SUTRA

Poznavanje neke religije nužno je za razumijevanje i prihvaćanje tuđe kulture. Potrebno je graditi odnose s ljudima različitih religija, tradicija i načina života jer tada pojedinac uspijeva proširiti perspektivu i uzdići se iznad nekih vlastitih uvjerenja koja su mu definirala svijet. Učeći o drugima, postiže se i bolja komunikacija kojom se pomaže dubljem razumijevanju neke osobe, njezinog ponašanja, navika, običaja, odnosa prema drugima...

Upoznavanje i razumijevanje drugih religija služi pojedincu kao sredstvo kojim razbija iluziju oko sebe, a religijska je pismenost alat pomoću kojega gradimo bolje odnose te je imperativ za miran multikulturalan život. Religijska pismenost omogućuje shvaćanje da razumijemo više od sebe samih. (The Arthur Vining Davis Foundations, 2021)

11. SOCIOLOGIJA RELIGIJE

Religija može poslužiti kao teren za ispitivanje društvenih pitanja i istraživanje različitih sastavnica kulture. Sociolozi proučavaju religiju kako bi bolje razumjeli kulturu, ulogu koju religija ima u životu ljudi, ali i načine na koje ona utječe na društvo. Religija je središnji dio društvenog iskustva i svake kulture te se kao takva javno prakticira i uvelike oblikuje pogled pojedinca na okolinu i svijet.

Religija kao društvena institucija, konstrukt kulture koji se nalazi u svim društvenim skupinama s karakteristikama organiziranosti i integriranosti, posjeduje norme i obrasce ponašanja usredotočene na stvaranje određenih vrijednosti i načina života. Upravo zato što je važan i neisključiv dio ljudskoga života, sociolozi pokazuju veliki interes za proučavanje religije, no ne kako bi se bavili time jesu li religijska uvjerenja istinita ili lažna, već kako bi pružili znanstvene odgovore o razumijevanju religije. (McGivren, 2014)

11.1. KAKO SOCIOLOZI RAZMIŠLJAJU O RELIGIJI

Iz sociološke perspektive, važna je sposobnost objektivnog ispitivanja religije i vjere, promatrajući ih u društvenom i kulturnom kontekstu. Sociolozi ne smatraju da je Bog u fokusu religije, iako ne dovode u pitanje ili osporavaju dubinu takvih iskustava i osjećaja, no u svojem istraživanju isključuju duhovnu dimenziju kao moguće razjašnjavanje pojma religije. (LotusArise, 2022) Sociologija religije proučava religioznost pojedinca ili grupe, ispitujući stupanj religioznosti na temelju vjerskih uvjerenja, članstva u vjerskim organizacijama i posjećivanja vjerskih obreda, kako bi shvatili i dali odgovore na pitanja kako religija funkcionira u društvu, koja je njezina funkcija u svakodnevnom životu pojedinca, ali i na globalnoj razini, uzimajući u obzir da je uloga religije prisutna u svjetskim sukobima i bitnim društvenim pitanjima. (Perry, 2023)

Sociološko gledište posebno je usmjereno na fenomen raznolikosti religijskog života. Sociolozi pokušavaju odgonetnuti zašto su religijska uvjerenja i običaji tako univerzalni, zašto poprimaju različite oblike, kako religija utječe na oblikovanje društvenih sila, uvjerenja i praksi i koliki je značaj njezine uloge u političkom i gospodarskom životu. (Crossman, 2019)

Sociolozi, prema Ashley Crossman (2019), religiju proučavaju kao:

1. sustav vjerovanja – religija oblikuje ono što ljudi misle i utječe na to kako percipiraju svijet

2. kao društvenu instituciju – religija je organizirani obrazac djelovanja, uvjerenja, praksi, ceremonija i ponašanja
3. kao instituciju – religija ima organizacijsku strukturu i socijalizirane članove.

Religija se promatra kao kulturna komponenta, u čijoj je definiciji pojam Boga odsutan jer nije uvijek slučaj da je on temelj religije, npr. kao u budizmu. Stoga, religija je definirana kao sustav koji ima zajednička uvjerenja i rituale koji pojedincu pružaju osjećaj svrhe i daju mu ideju o osjećaju svetog i nadnaravnog. (Crossman, 2019) Religija se promatra i doživljava kroz tri ključna elementa: religija kao oblik kulture, religija kao oblik ritualizirane prakse i religija kao osjećaj svrhe. (Crossman, 2019)

Religija i njezine funkcije definiraju se na mnoštvo različitih načina, a često ovise od osobe do osobe, ali i o lokaciji i utjecaju kulture. Religija se može istraživati iz različitih perspektiva, a sociološka analiza ovisi o fokusu prema kojemu nastaju argumenti razvoja i svrhe. (Gangwar, 2021) Religija i dalje igra važnu ulogu u svim aspektima ljudskog života i univerzum je prisutan u svakom društvu, zbog čega je sociolozi promatraju kao vrlo složen pojam.

Ideje trojice socioloških teoretičara, iako nijedan nije osobito religiozan, ostavile su najdublji učinak na razvoj sociologije religija. Posebno zainteresirani za to kako religija utječe na društvo, pristupili su joj znanstveno, racionalno, teorijski i empirijski te uspostavili tri klasične teorije koje daju moguće odgovore o interakciji ljudskih uvjerenja, stavova i ponašanja koji nastaju ovisno o religiji.

11.1.1. Teorija religije prema Emileu Durkheimu

Pionir sociologa, Emile Durkheim, proveo je veći dio svoje karijere analizirajući religiju u smislu njezina utjecaja na društvo, naglašavajući funkcije religije s obzirom na društvene rituale, simbole i predmete obožavanja. Njegovo je proučavanje posebno usredotočeno na male, tradicionalne religije, na kojima se temelji njegovo djelo *Elementarni oblici religijskog života* (1915), koje se smatra najutjecajnijom studijom u sociologiji religije. Durkheim je snažno naglašavao kako religija nije samo stvar vjerovanja, niza osjećaja i aktivnosti, već utjelovljuje načine razmišljanja pojedinaca, čak i one najosnovnije kategorije mišljenja, kao što je način na koji se razmišlja o prostoru i vremenu. (Stedman-Jones, 2021)

Religiju je definirao kao „čvrsto povezan sustav vjerovanja i običaja koji se odnose na svete, to jest izdvojene i zabranjene stvari, naime sustav vjerovanja i običaja koji sve svoje pristalice sjedinjuju u istu moralnu zajednicu zvanu crkva“. (Durkheim, 1912, prema McGivern, 2014) Pojam 'svetog' Durkheim je povezao s pojmom 'božanskog', odnosno tvrdio je da se religija

događa u društvu kada nastaje razlika između profanog (kao običnog života) i svetog, objašnjavajući tu tvrdnju činjenicom da su ljudi skloni odvajati religijske simbole, predmete i rituale, sve ono što im je sveto, od onoga što im se u svakodnevnoj rutini javlja kao 'obično'. (McGivren, 2014) Istraživanje religije i rad temelje mu se na proučavanju totemizma za kojega je tvrdio da predstavlja religiju u njezinom najosnovnijem, tj. najelementarnijem obliku. Bio je fasciniran totemima za koje je smatrao da nemaju veze s nadnaravnim, već samo predstavljaju društvene simbole koji su društvu sveti samo zato što predstavljaju simbol same grupe. (Sociology, 2018) Za totem je rekao: „*Ako je, dakle, u isti mah simbol i boga i društva, nije li to zato što su bog i društvo jedno?*“ (Durkheim, 1912, prema Sociology, 2018)

Njegova teorija temelji se na tome da religija postoji i funkcionira samo kako bi zadovoljila najosnovnije društvene potrebe te održala koheziju u društvenom poretku, naglašavajući kako štovanje totema/boga nije ništa drugo nego obožavanje društva, a glavna uloga religije je da društvo potvrdi svoj legitimitet i vrijednost svojih članova. (Sociology, 2018) Njegova teorija postala je osnovnom vrstom analize funkcionalizma u sociologiji.

Funkcionalisti smatraju kako religija ima nekoliko funkcija u društvu, a svojim postojanjem, vrijednošću i značajem ovisi o društvu, kao i društvo o njoj, a glavni cilj joj je vezati članove društva u sustav zajedničkih vrijednosti i uvjerenja. (McGivren, 2014) Funkcije religije su, prema sociološkom gledištu, sljedeće: (Rodriguez, 2022)

1. **Religija daje smisao i svrhu života** – kako u prapovijesnom razdoblju, tako i danas, mnoge stvari u životu teško je razumjeti, a religijska uvjerenja pomažu ljudima da shvate misterije života i smrti
2. **Jačanje društvenog jedinstva i stabilnosti** – jedna je od najvažnijih funkcija prema Durkheimu. Religija ljudima pruža skup uvjerenja, važan je čin socijalizacije te fizički zbližava ljude i omogućuje društvenu interakciju
3. **Religija kao sredstvo društvene kontrole** – daje ljudima obrazac za moralno ponašanje i uči ljude kakvi bi trebali biti u javnom i privatnom životu
4. **Religija je izvor tjelesne i psihološke dobrobiti** – vjera kao izvor utjehe ljudima
5. **Motivira ljude na pozitivne društvene promjene** – ima snažnu ulogu u društvenim promjenama.

Durkheim, zajedno s funkcionalistima, smatra kako je religija prožeta u svim aspektima ljudskoga života, no da će s vremenom, kako se društvo bude moderniziralo, doći do izumiranja pojma Boga te da će se utjecaj religije smanjiti jer će znanstveno razmišljanje zamijeniti

religijska uvjerenja, no religija nikada neće u potpunosti nestati, samo će se nastaviti u nekim izmijenjenim oblicima. (Jukić, 1991:24)

11.1.2. Teorija religije prema Maxu Weberu

Kao i Durkheim, Weber je veliki dio svoje akademske karijere posvetio religijama s naglaskom na istraživanje uloge neekonomskih institucija na ekonomsko ponašanje ljudi. Njegova djela pokrivala su područja ekonomije, gospodarstva, prava, filozofije, sociologije i religije, što mu je i donijelo vrlo cijenjeni status. Svoj rad na sociologiji religije započeo je pisanjem knjige *Protestantska etika i duh kapitalizma* (1904-1905), pri čemu su mu glavni interes bile globalne religije s milijunima vjernika pa su tako, u njegovom proučavanju religije, vrlo bitne studije o hinduizmu, budizmu, kršćanstvu, starom judizmu i taoizmu. (McGivren, 2014)

Weber je bio usredotočen na istraživanje načina na koje religija utječe na ekonomiju bilo kojeg društva, prilikom čega je snažno naglašavao činjenicu kako je religija temelj društvenih promjena, posebno u zapadnim društvima. (Gangwar, 2021) Teoriju utjecaja religije na društvene promjene istaknuo je kroz tvrdnju da je upravo religija glavni razlog uspona kapitalističkog društva. (Gangwar, 2021) Tu tvrdnju potkrijepio je primjerom utjecaja kršćanstva na zapadno razmišljanje i kulturu. (McGivern, 2014)

U spomenutoj knjizi, *Protestantska etika i duh kapitalizma*, uočio je korijene kapitalizma u protestantizmu, govoreći kako je protestantizam imao temeljnu ulogu u transformaciji ekonomije i rasta društva. (Gangwar, 2021) Istaknuo je kako su protestantska radna etika i vrijednosti dovele do pojavljivanja kapitalizma i to upravo u zapadnom društvu jer istočnjačka društva, prvenstveno zbog religije, nemaju perspektivu pogodnu za stvaranje i trošenje novca. (McGivren, 2014)

Prema Weberu, u protestantskim društvima vlada težnja za napornim radom. Kršćanstvo je religija spasenja u kojoj se ljudi mogu spasiti jedino ako prate određena uvjerenja i moralne kodekse, a naporni rad dovest će ih do materijalnog bogatstva, što se smatra Božjom voljom, kao nagrada za trud, a ne grijeh. (Gangwar, 2021) Istočnjačke religije fokus vjere stavljaju na postizanje duhovne razine i bijeg od ovozemaljskog fizičkog svijeta, što je suprotno zapadnom društvu i što je razlog zašto se kapitalizam nije razvio u istočnjačkim religijama. (Gangwar, 2021) Weber je religije u istočnim društvima smatrao iracionalnima jer su pasivno djelovale u postizanju racionalnog. (Gangwar, 2021)

Na religiju je također gledao u smislu da podržava druge institucije, odnosno smatrao je da su religijski sustavi kulturni okviri koji služe za razvoj drugih društvenih institucija. (McGivren, 2014)

11.1.3. Teorija religije prema Karlu Marxu

Karl Marx poznati je njemački filozof koji se posebno bavio političkim i ekonomskim aktivnostima te ga se smatra jednim od glavnih teoretičara i zagovaratelja socijalističkih i komunističkih načela čije su ideje krajem 19. i početkom 20. stoljeća postale temeljnom doktrinom društvenog razmišljanja koje se danas smatra vrlo kontroverznim jer je u ime tog 'novog društva' i 'novog čovjeka', što je Marx zagovarao, došlo do pojave masovnih ubojstava i mučenja milijuna ljudi diljem svijeta. (Ebeling, 2017)

Marx, zajedno sa svojim suradnikom F. Engelsom, objavljuje djelo pod nazivom *Komunistički manifest* (1848) te kasnije samostalno izdaje djelo nazvano *Kapital* (1867). Oba djela razvijaju političku teoriju komunizma koji poziva na besklasno društvo, zbog čega bi sva imovina trebala biti u zajedničkom vlasništvu te će se dobivati prema potrebama, a sve aspekte ekonomskog i političkog života treba kontrolirati jedna središnja vlada, odnosno država. (Ebeling, 2017)

U razradi svojeg idealnog društva bez klasa i u težnji rušenja socijalnih struktura svojeg vremena, Marx se susreće s pojmom religije za koju navodi da je najveća smetnja ostvarenju novog društva te da religija nije ništa drugo nego „izmišljotina povlaštenih klasa kako bi mogle bolje izrabljivati podčinjene i podložne: ona je instrument rješenja za izrabljivanje i opravdanje za izrabljivače.“ (Norac-Kljajo, 2011:474)

Smatra kako je religija ljudska tvorevina i ne može poslužiti ostvarenju istinske ljudske biti, već je ona samo fantazija koja zapravo čovjeku predstavlja prvu prepreku da bi postigao ostvarenje sebe samoga. (Norac-Kljajo, 2011:478) Smatra kako religija nije nastala s pojavom čovjeka na Zemlji i da je uopće nije ni bilo kroz dugo razdoblje ljudske povijesti, a nastala je u teškim trenucima 'ekonomskog otuđenja' koje je uzrok pojave privatnog vlasništva koje je društvo podijelilo na klase. (Norac-Kljajo, 2011:475)

Njegov stav prema religiji vrlo je negativan, što je uočljivo u njegovom definiranju religije kao otuđenog oblika društvene svijesti koja nastaje kao iluzija, tj. „uzdah potlačenih stvorenja“. (Norac-Kljajo, 2011:480)

Religija je za njega socijalni, a ne individualni fenomen i smatra, kako navodi Božo Norac-Kljajo (2011:480), da se religija nikada ne bi ni pojavila da su povijesne okolnosti bile drugačije

jer se ovako razvila iz bijede, ropstva i potlačenosti, što je dokaz da religiju nisu stvorili bogati, već siromasi te im je religija utjeha protiv bijednog stanja u kojemu se nalaze. Stoga, religija je za Marxa '*opijum za narod*' jer ga poput opijuma čini nesposobnim da se pobuni, ustane i pokrene socijalni red koji ga pritišće. (Norac-Kljajo, 2011:480)

12. PSIHOLOGIJA RELIGIJE

Etimologija pojma psihologije počiva na grčkim riječima '*psyche*' što se prevodi kao duh, duša ili um te na riječi '*logos*' koja znači razum, riječ ili znanost, stoga se psihologija najlakše definira kao znanost o duši. Ona se bavi pitanjima kako religija utječe na čovjekovo unutarnje stanje te kako se ono projicira na njegovo vanjsko djelovanje. Psihologija religije pokušava odgovoriti na pitanja psihičke strukture i osobnog iskustva religioznosti, odnosno kakvo je čovjekovo duševno stanje. Istražujući najdublje dijelove ljudske duše, pokušava se otkriti tajanstvenost i narav religioznog iskustva.

Carl Gustav Jung, Erich Fromm i Sigmund Freud osobe su čije su teorije postavile temeljna razmišljanja i smjernice u proučavanju čovjekovog unutarnjeg doživljaja religioznog. Uz njihova imena važno je spomenuti i Williama Jamesa koji se smatra ocem moderne psihologije i koji je dubinski istraživao religiozno iskustvo te Viktora Frankla koji govori o pojmu '*podsvjesnog Boga*' i smatra se utemeljiteljem logoterapije koja pomaže u otkrivanju smisla života.

12.1. CARL GUSTAV JUNG

Jung, poznati švicarski psiholog i psihoanalitičar, bio je učenik i suradnik Sigmunda Freuda s kojim je radio istraživanja o ljudskoj psihologiji, no dolazi do razlaza između dva velika uma kada Jung predstavlja pojam kolektivnog nesusjesnog, čime zarađuje titulu začetnika dubinske, odnosno analitičke psihologije. Djela su mu značajna za područja mitologije i religije, a njegova teorija o arhetipu predstavlja temeljni prikaz religije jer se njezini elementi manifestiraju kroz osnovne pojmove njegova tumačenja ljudske psihe. Stoga, da bi se razumjela Jungova psihologija religije koja je vrlo zahtjevna i složena, potrebno je prvo razjasniti određene pojmove.

Jung smatra kako ljudska duša teži punini i postizanju integracije, odnosno prijelazu iz nesusjesnog u svjesno stanje, čime pojedinac postiže sazrijevanje i spoznaje '*pravoga ja*'. (Mandić, 2023) Jung u svojoj analitičkoj psihologiji razlikuje tri glavne razine ljudske psihe – svjesno, osobno nesusjesno i kolektivno nesusjesno.

12.1.1. Svjesno i nesvjesno 'ja'

Svjesno se odnosi na jasnu individualnost i iskustva koja je pojedinac stekao kroz djetinjstvo, odgoj i utjecaj okoline, a svjestan je njihovog učinka i zbog toga teži skladu unutarnjeg psihičkog ja. (Mandić, 2023) Svjesno u sebi sadrži ego kao faktor koji je sastavljen od psihičkih i fizičkih obilježja, a upravljajući ravnotežom tih obilježja, postiže se individualnost. (Eternalised, 2020)

Osobno nesvjesno karakter je specifičan za svakog pojedinca, a sastoji se od onih dijelova života koji su nastali kao bolna iskustva, koji su potisnuti ili zaboravljeni zbog svojeg negativnog i uznemirujućeg značaja. (Eternalised, 2020)

Kolektivno nesvjesno dio je psihe koji je oblikovan prema psihološkom nasljeđu i ono je najdublji dio nesvjesnog u nama kojega je nemoguće naučiti jer se prenosi kao skup znanja i iskustava koji je nastao kroz povijest te se nasljeđuje od predaka, s generacije na generaciju. (Cherry, 2023) Kako kolektivno nesvjesno nije oblikovano osobnim iskustvom, Jung vjeruje kako upravo iz njega nastaju arhetipovi.

Arhetip je kao prouzrok koji određuje ponašanje, a predstavlja obrasce i slike koji su naslijeđeni i univerzalni, što ima utjecaj na ljudsko instinktivno djelovanje. Kao kolektivno nesvjesno, arhetip manifestira univerzalne teme koje se provlače kroz ljudsku povijest i život i zato se može smatrati identičnim kod svih ljudi, bez obzira na njihovo mjesto stanovanja, kulturu, rasu ili dob. (Cherry, 2023) Arhetipovi određuju načine i obrasce ponašanja koji su više-manje isti kod svih pojedinaca, što znači da utječu na to kakav će biti odnos prema nečemu, a sačinjeni su od slika i simbola koji se nalaze u kulturi, umjetnosti, književnosti, a tako i u religiji. (Eternalised, 2020) Arhetipovi su prisutni uvijek i posvuda, a svaki od tih arhetipa određuje i igra karakter nekog pojedinca, no najčešće se javlja i djeluje samo jedan specifičan arhetip.

Iako Jung naglašava postojanje neograničenog broja arhetipa, ipak ističe četiri najznačajnija. Prvi od četiri arhetipa naziva se '*jastvo*' ili '*sebstvo*'. Pojam se odnosi na '*pravo ja*', a predstavlja jedinstvo i sklad psihičkog stanja i središnji je koncept samoostvarenja. (Cherry, 2023) Samoostvarenje podrazumijeva sposobnost razlikovanja i upravljanja svjesnim i nesvjesnim elementima osobnosti pojedinca.

'*Sebstvo*' i '*ego*' su dio svjesne razine ljudske psihe, dok se u nesvjesnom dijelu kriju '*persona*' i '*sjena*'. '*Persona*', čije izvorno značenje potječe od grčke riječi koja se prevodi kao maska, odnosi se na način na koji se čovjek ponaša prema vanjskome svijetu i okolini te način na koji stvara dojam o sebi. (Marić, 2021) '*Persona*' se često opisuje kao arhetip konformizma jer

predstavlja dio u čovjeku koji nastaje zbog želje za prilagodbom društvu ili određenim situacijama, zbog čega se često koriste maske, skrivajući *'pravo ja'*, predstavljajući se kao netko drugi – kao *'lažno ja'* koje nosi osobine suprotne *'pravome ja'*. (Eternalised, 2020)

Taj trenutak prilagodbe i predstavljanja *'lažnog ja'* Jung naziva *'sjenom'*. Kako je rečeno, *'sjena'* je arhetip koji nastaje iz pokušaja prilagodbe društvenim očekivanjima i obrascima te sadrži sve one negativne i neprihvatljive elemente osobnosti. (Cherry, 2023) Često se opisuje kao tamna strana čovjekove psihe jer je kao zaziranje u mračno i nepoznato, a Jung smatra kako su djeca jedina oslobođena te sjene i da ona pripada samo odraslim ljudima koji nisu dovoljno razvili određene psihološke funkcije. (Marić, 2021) Da bi pojedinac utjecao na sjenu, mora uložiti određeni moralni napor, a oni koji ne mogu percipirati neke osobine vlastite sjene, najčešće i negiraju njihovo postojanje te ih pripisuju drugima, kriveći druge, a ne sebe za određene situacije. (Eternalised, 2020)

Sjena je bitna u održavanju ravnoteže psihičkog stanja, a integracija sjene označava prvi korak analitičkog procesa i onog što Jung stavlja pod pojmove *'anima'* i *'animus'*. Najjednostavnije prikazano, pojmovi se odnose na obilježja osobnosti koja su suprotna spolu. Dakle, *'anima'* predstavlja psihičke karakteristike žene u muškarcu, dok *'animus'* predstavlja muška obilježja u ženi. Oba pojma dio su arhetipa koji može imati pozitivne ili negativne strane. (Cherry, 2021) Najčešće se javljaju u snovima ili fantazijama, a preslika su onoga što pojedincu zapravo nedostaje. *'Anima'* i *'animus'* odnose se na ono što je osobi privlačno i intrigantno samo zbog toga što smatra da ona nema tu neku karakteristiku ili misli da je nema, a želi je.

12.1.2. Religija kroz pojmove Jungove psihologije

James Bishop (2021) ističe kako je religija, prema Jungu (1960), „*neobičan stav ljudskog uma*“ koji je sastavljen od „*pažljivog razmatranja i promatranja određenih dinamičkih čimbenika*“. (Jung, 1960, prema Bishop, 2021) Jung navodi kako je religija sredstvo kroz koje se manifestira kolektivno nesvjesno i stoga se može smatrati jednim od mogućih načina izražavanja arhetipa, no s naglaskom da je religijska funkcija u čovjeku jednako jaka kao i svaka druga. Jung u svojem radu iskazuje kako religija nije potrebna čovjeku samo kako bi živio u teškim trenucima, već mu pomaže da razvije svoju osobnost i postigne proces individualizacije. (Jung, 2013, prema Bushueva i Korkunova, 2021)

Jung navodi kako u svakoj osobi postoji *'slika Boga'* prema kojoj pojedinac kreira svoje vrijednosti i pokušava uspostaviti ravnotežu u svojem moralnom djelovanju, a ta *'slika Boga'* služi kao priručnik za osobni razvoj. Jung za primjer uzima kršćanstvo i kršćansku sliku Boga

te Isusa ističe kao tipa idealne, uravnotežene sposobnosti, kao cjelovitu osobu. (Jung, 2014, prema Bushueva i Korkunova, 2021)

Jung svaki dio svoje teorije razmatra kroz koncept religije pa je tako pojam '*sebstva*' opisao kao arhetip koji je usko povezan s religioznim, a definirao ga je kao psihološkog nositelja '*slike Boga*' koja pojedincu pruža skup vrijednosti i načela prema kojima osoba postiže integraciju. (Bushueva i Korkunova, 2021)

Jung smatra kako je jedino kroz doživljaj religijskog iskustva moguće ostvariti jedinstvo i sklad između svjesnog i kolektivno nesvjesnog, odnosno ističe kako osoba u procesu individualizacije upravo doživljava to religiozno iskustvo kroz koje onda otkriva manifestaciju duhovnosti i postiže stanje '*jedinstvenog ja*'. (Samuels, 2016, prema Bushueva i Korkunova)

12.2. RELIGIJA PREMA ERICHU FROMMU

Erich Fromm poznati je filozof i psihoanalitičar 20. stoljeća koji je iza sebe ostavio brojne knjige i članke na temu ljubavi, društva, slobode, politike i religije. Iako mu porijeklo pripada religioznoj obitelji ortodoksnih Židova, odlučio je u kasnijoj dobi, proučavajući religiju iz psihološke perspektive, deklarirati se kao ateistički mistik. (Jerković, 2015)

Prema Frommu, svako društvo prati neka religija, smatrajući kako je upravo ona zaslužna za stvaranje ljudskog stava prema kojemu se formira karakter i ponašanje prema drugima te čovjek svoje psihičke potrebe usmjerava prema religiji koja postaje njegovom prirodnom predispozicijom. (Dietrich, 1999)

Fromm religiju definira kao: „*bilo koji sustav misli ili djelovanja zajednički nekoj grupi, koja pojedincu daje temeljnu orijentaciju i objekt predanosti. Zapravo, nema kulture u prošlosti, a izgleda da je neće biti ni u budućnosti, bez religije u ovom širokom smislu naše definicije.*“ (Fromm, 1967:29) Prema toj definiciji može se vidjeti da religiju ne doživljava kao isključivo temeljenu na transcendentnom osjećaju, već religiju predstavlja kao bilo koji društveni sustav ili instituciju kojoj se čovjek priklanja. Ipak, smatra da se religija, prema teističkom i neteističkom smislu, može podijeliti na autoritarne i humanističke religije.

12.2.1. Vrste religija

Autoritarne religije Fromm je definirao prema općoj definiciji religije koju daje Oxford Dictionary, a koja naglašava kako je religija čovjekova predanost i pokornost nekoj većoj, transcendentnoj sili koja upravlja njegovom sudbinom te zahtijeva od njega poštovanje i obožavanje. (Fromm, 1967:40) Fromm nastavlja opisivati autoritarnu religiju kao vrstu

ideologije jer takva religija ne počiva na moralnim vrijednostima nego u činjenici da posjeduje vlast, odnosno moć nad čovjekom. (Fromm, 1967:40) „*Osnovna vrlina u ovom tipu religije je poslušnost, a neposlušnost je najveći grijeh. Upravo kao što je božanstvo shvaćeno kao svemoguće i sveznajuće, tako je čovjek shvaćen kao bespomoćno i beznačajno biće. On se može osjećati jak samo u onoj mjeri u kojoj uspijeva zadobiti milost ili pomoć.*“ (Fromm, 1976:40)

Humanističke religije, za čiji najbolji primjer uzima budizam, Fromm predstavlja kao one koje se usredotočuju na čovjeka i razvoj njegova uma kako bi shvatio samoga sebe, svoju okolinu i svoj položaj u svijetu, a da bi čovjek postigao tu spoznaju mora imati principe i norme koje će ga voditi k tom cilju. (Fromm, 1967:42) Za razliku od autoritarnih religija, u humanističkim je najveća vrlina samoostvarenje, a ne pokornost te se pojam vjere svodi na vlastite misli i iskustvo, što utječe na prevladavajuće raspoloženje u životu, koje je u humanističkim religijama životna radost, dok je u autoritarnim osjećaj žalosti i krivice. (Fromm, 1967:42)

12.2.2. Funkcija i korijen religije i religioznog iskustva

Fromm u svojem djelu ističe kako bi ljudi trebali samostalno djelovati i pri tome koristiti razum da bi stvorili moralni sustav vrijednosti, a ne ga samo puko prihvatili iz neke religije, iako istovremeno naglašava da je religiozno iskustvo, odnosno disciplina religiozne prakse vrlo potrebna ljudima. (Fromm, 1967:31) Religiozno iskustvo nije ovisno o vrsti vjere jer je čovjek sam po sebi religiozan, a ta religiozna narav formira se u smislu da je čovjek ono čemu je odan. To može biti nešto religiozno ili svjetovno, a to čemu je odan određuje njegovo ponašanje, potpomaže čovjekovom napretku i razvoju njegovih sposobnosti. (Fromm, 1967:33) Religiozno iskustvo predstavlja put na kojemu čovjek traži pitanja o vlastitoj egzistenciji, prema čemu religioznost jednostavno znači biti čovjek.

„*Um, taj čovjekov blagoslov, ujedno je i njegovo prokletstvo, on ga prisiljava da se neprekidno hvata u koštac sa zadatkom da rješava jednu nerješivu dihotomiju. U tom se smislu postojanje čovjeka razlikuje od postojanja svih ostalih organizama (...) Čovjek je jedina životinja kojoj vlastito postojanje predstavlja problem, koji ona sama mora riješiti i od kojeg ne može pobjeći. On se ne može vratiti u predljudsko stanje sklada s prirodom, on mora ustrajati u razvijanju svog uma sve dok ne postane gospodar prirode i samoga sebe.*“ (Fromm, 1967:30-31)

12.3. RELIGIJA KAO PSIHIČKI POREMEĆAJ PREMA SIGMUNDU FREUDU

Sigmund Freud je svojim djelima snažno utjecao na brojna područja, a najcjeljeniji je po tome što je uveo pojam nesvjesnog. Osim toga, on je zaslužan za stvaranje teorije ličnosti, odnosno

psihoanalize prema kojoj nesvjesni motivi vladaju i kontroliraju čovjekovo ponašanje. U svojem djelu *Psihopatologija svakodnevnog života* iz 1904. godine izlaže svoj stav o religiji opisujući je kao čovjekovo psihološko stanje koje se projektira na vanjski svijet. (Gjergij, 1977:361)

Gjergij (1977:361) govori kako Freud tvrdi da čovjek koji želi riješiti svoje probleme, koji su zapravo problemi podsvijesti, najčešće čini to na paranoičan način, okrećući se praznovjernim stvarima, po čemu se na religiju treba gledati kao na neku vrstu: „*paranoje na osnovu koje vidimo stvari koje projektira naš podsvjesni život*“. (Ple, 1971, prema Gjergij, 1977:359) U svojim se istraživanjima, nešto kasnije, Freud priklonio razmišljanju da je religija iluzija. Usporedivši je s opsesivnom neurozom, svoju teoriju objasnio je tvrdeći kako su religijski postupci i obredi jednaki neurotičnim radnjama, nazivajući takvo ponašanje ceremonijalnim. (Dogan i Šola, 2014:92-93)

12.3.1. Edipov kompleks kao izvor religije

U Freudovoj teoriji religije bitno je naglasiti da se ona promatra kao socijalni faktor, u kontekstu tradicionalnog i kulturnog, istražujući religiju isključivo u kontekstu bolesnika, tj. psihički neuravnoteženih osoba, što je kriterij koji je nekritičan, neznanstven i jednostran, tvrdi Lush Gjergij (1977:361). Najozbiljnije istraživanje religije proveo je u djelu *Totem i tabu* (1913) u kojem temelj svake religije objašnjava prema pojmu Edipovog kompleksa, kojega je sam Freud i razvio. (Gjergij, 1977:359)

Edipov kompleks pojam je koji izvire iz jedne od najpoznatijih priča grčke mitologije u kojoj je Edip ostavljen na smrt od roditelja zbog straha od proročanstva po kojemu Edip ubija svoga oca i ženi se svojom majkom. Edip, spašen od pastira, u starijoj dobi kreće u potragu za pravim roditeljima te se na tome put ostvaruje proročanstvo. Edip, ne znajući, susreće svojeg oca, ubija ga i ženi se njegovom udovicom, odnosno svojom majkom. Kada je saznao istinu, ogorčen u duši i u očaju, za kaznu si oduzima vid.

Edipov kompleks teorija je prema kojoj su kulture, civilizacije, umjetnost, religije i duševne vrednote nastale prema seksualnom nagonu kojeg Freud naziva '*libido*' i prema kojem se sve može prikazati kao oblik seksualne požude. (Keilbach, 1967:345) Taj seksualni nagon razlikuje se od društvenog morala i u borbi između to dvoje dolazi do potiskivanja želja i požuda u nesvjesni dio, iz kojega uvijek proizlaze duševni nagoni koji se projiciraju na vanjske objekte i aktivno pokreću ponašanja. (Keilbach, 1967:346-347)

U prvom stadiju čovjekova života ti seksualni nagoni usmjereni su na majku, dok kasnije dijete postaje privrženije roditelju suprotnog spola, dok mu je istovremeno roditelj istoga spola uzor, ali i predmet mržnje. (Keilbach, 1967:346)

Freud korijenje religije pronalazi upravo u tome, u Edipovom kompleksu. Porijeklo religije Freud pokušava interpretirati kroz jednostavnu priču. Braća odluče ubiti svojeg oca koji dolazi u njihovu savjest zbog dvostruke uloge koju je imao u njihovim životima – istovremeno je bio uzor i predmet mržnje i autoriteta. No, kada ga se riješe, doživljavaju osjećaj krivnje. (Dogan i Šola, 2014:94-95) Neispunjeni seksualni nagon potaknuo je sinove da ubiju oca, a nakon što su osjetili njegov gubitak i potrebu za njim, počeli su ga štovati te su na temelju njegovog lika i smrti stvorili kult. (Gjergiji, 1977:359) Kako navode Dogan i Šola (2014), taj kult temelji se na totemu koji predstavlja pretka i idealan uzor neke grupe, koji je to tek postao nakon svoje smrti, a kroz različite obrede grupa štuje totem kako bi ublažila krivnju. Prema Freudu je taj proces, ubojstvo – krivnja – divljenje, temelj svake religije i nastanka božanstva.

13. RELIGIJA DANAS

Izgleda da je Emile Durkheim imao pravo rekavši da će religija razvojem čovjeka i modernizacijom društva izgubiti svoj smisao i utjecaj na svakodnevni život. Također je imao pravo oko tvrdnje da religija nikada u potpunosti neće nestati, već će samo poprimiti novo ruho.

Kroz čitav je rad jasno kako religija od samog početka čovjekovog života igra značajnu ulogu u individualnom i društvenom smislu. Kroz povijest, na temeljima religije, formirali su se obrasci ponašanja, sustavi vrijednosti, običaji i praznici po kojima se i danas živi, iako se važnost religije i religioznog života itekako promijenila, no ipak je mijenjanje odnosa prema vjeri konstanta u povijesti religije i ljudske povijesti.

U suvremenoj se kulturi najviše raspravlja o tome koliko je religija uopće više značajna, ali i kakav je njezin utjecaj na društvene teme. Mnogi su složni oko tvrdnje da religija prolazi kroz ozbiljnu transformaciju posljednjih desetljeća i zato se pokušava odgovoriti na pitanja kako danas društvo doživljava religiju i vrijednosti koje ona promiče. Religija i religijska obilježja promijenila su se, posebno u europskom i američkom kontekstu, pa se na ideju religije sve više gleda kao na nešto kontroverzno, konzervativno i štetno za društvo, ponajviše ako je riječ o kršćanstvu.

Iako je najveća religija, s najviše sljedbenika u svijetu, kršćanstvo suvremenoj kulturi i modernom čovjeku predstavlja golemu smetnju. Za takav stav prema kršćanstvu, koje je postavilo temelje europskog identiteta i izgradilo njegovu kulturu, zaslužna je sekularizacija.

13.1. RAZUM I SLOBODA NASPRAM RELIGIJE

Sekularizacija je pojam kojeg je kreirao George Jacob Holyoake 1851. godine, a pojam je usko vezan uz razdoblje prosvjetiteljstva i Francuske revolucije. Prosvjetiteljstvo je snažan pokret koji se proširio Europom tijekom 18. stoljeća s ciljem društvenog unapređenja. Niknuo je u Francuskoj gdje je krenulo zagovaranje oslobođenja od tradicije, a glavni subjekt postaje čovjek kojemu je cilj postići slobodu od kolektivnih obrazaca, ali i religijskih načela. (Lübbe, 2004) Ljudsko dostojanstvo i individualizam temelj su te slobode koja pokušava stvoriti razumno i jednako društvo.

Prva revolucija vođena idejama prosvjetiteljstva poznata je kao Francuska revolucija. Izbila je krajem 18. stoljeća i ostavila dubok trag koji i danas traje, a poznata je kao revolucija koja je osigurala jednakost, slobodu i uspostavila temelje Deklaracije o ljudskim pravima. (Lee, 2009) Iako je započela kao pravedna pobuna sa stvaranjem pozitivnih promjena u političkom, ekonomskom i društvenom životu, smatra se i najmračnijim razdobljem u francuskoj povijesti jer je obilježena i mnoštvom nasilja i brutalnosti, a ujedno je i postala revolucijom protiv Crkve i svećenstva, za slobodu religija, što je i skovalo kasnije pojmove sekularnosti i sekularizacije. (Lee, 2009)

13.1.1. Što je sekularizacija?

Proces sekularizacije naglašava nepotrebnost religije u društvenom životu, a može se definirati kao: „*proces emancipacije društva od religije...*“ (Gašpar, 2020:759) U političkom se kontekstu sekularizacija odnosi na odvajanje religije od države kako bi se smanjio utjecaj religije i vlade, kako bi političari donosili odluke i zakone vođene svjetovnim, a ne religijskim načelima. Sekularizacija u modernom smislu predstavlja zamjenu vjerskih s kulturnim, nereligioznim uvjerenjima, prilikom čega vjera gubi svoj utjecaj i autoritet u društvu. Pojam podrazumijeva odvojenost od političkih, ekonomskih, gospodarskih i društvenih elemenata od religije, čime vjera postaje stvar individualne prakse.

Pojam sekularizacije treba bitno razlikovati od pojma sekularnog. Sekularno društvo je društvo koje je slobodne vjeroispovijesti, odnosno ono je društvo u kojemu vlada religijska raznolikost, a ne društvo koje je slobodno od vjeroispovijesti. Sekularizam, tj. sekularizacija je proces koji religiju želi izgurati iz modernog života. (Lyon, 2020)

13.1.2. Sekularizacija i suvremenost kršćanstva

Kršćanstvo se mijenja pod utjecajem suvremene kulture koja u središte stavlja slobodu i oblikovanje sebe na svoju sliku, što okreće pojedinca od ispravnog izvora života prema kojemu je stvoren na sliku Božju, slobodan kako bi vlastitim razumom i sposobnostima pronašao istinu po kojoj će živjeti. (Staudt, 2021) Zapadno društvo postalo je sekularno društvo. Neki smatraju kako religija više nikada neće imati utjecaj na čovjeka kao što je imala u prošlosti, što ne mora nužno biti točno. Čovjek je i dalje, u ovom modernom svijetu, religiozno biće, no pitanje je samo koga točno štuje ili umjesto koga, što točno obožava. (Baker i Sayers, 2017)

Infrastruktura modernog života se promijenila, a sekularizam je završio obučen u vjersko ruho. (Baker i Syers, 2017) Razlog opadanja kršćanstva nije samo prisutnost drugih religija, već i velika rasprostranjenost ateizma. Ateizam je kao najraširenija forma sekularizma koja se iskazuje u kritiziranju tradicionalnog poimanja Boga, ali i u odbijanju bilo kakvog religijskog stava, umjesto kojega još nudi: „*alternativno viđenje svijeta i čovjeka u svim slojevima njegova života*“. (Dogan i Šola, 2014:222) Razlozi sekularizma proizlaze iz dva velika svjetska rata, ali i iz svega što se događa danas, zbog različitih skandala i nasilja napravljenih u ime religije koji su postali prijetnjom vjerodostojnosti svih vjera, ali su doveli i do gubitka crkvene uloge u društvu. (Sterling, 2021)

Digitalni svijet itekako je promijenio pogled na zajednicu i sustav vrijednosti te je presudno kako mladi doživljavaju vjeru i koliko im je bitna u životnom djelovanju, no sadašnje mlađe generacije, vođene prenapuhanim i pogrešnim životnim očekivanjima, pokazuju veliki prezir prema institucijama, pogotovo kršćanskim. Puno je razloga koji su doveli do toga, krenuvši od crkvenih skandala pa do općenitog nepovjerenja prema svim institucijama.

Larry Shiner, prema Davidu Lyonu (2020), pokušava razotkriti različite niti sekularizacije koju kategorizira prema pet različitih značenja koja se poklapaju s raznim shvaćanjima sekularizacije koja Dogan i Šola navode u knjizi *Razmeđa religije i kulture*. Prva je kategorija da se sekularizacija može definirati kao opadanje religije jer religijski simboli, institucije i obredi gube svoj smisao. (Lyon, 2020) Gubitak utjecaja vjerskih institucija posebno je vidljiv u zapadnoeuropskom svijetu u kojemu je kršćanstvo izgubilo prevlast. (Dogan i Šola, 2014:187) Druga definicija sekularizaciju smatra sukladnom stavovima suvremenog svijeta jer religijske grupe sve više postaju svjetovnim grupama, a fokus s nadnaravnog svijeta okreće se prema znanosti i ovozemaljskim vrijednostima. (Dogan i Šola, 2014:187) Biblijska priča o stvaranju

svijeta više se ne priča ni četverogodišnjaku jer je znanost, s mnoštvom drugih, neznanstvenih teorija, koje se nazivaju i zavjerama, ponudila racionalnije odgovore od kršćanskog tumačenja.

Crkva i kršćanska vjera imaju težak odnos s današnjim svijetom, iako je kršćanstvo kroz povijest često znalo preuzimati ono što nije kršćanski, bilo to od glazbe do mode, jezika pa do tumačenja nekih društvenih pitanja, no i dalje, koliko god se ono pokušavalo prilagoditi nekim društvenim elementima života, kršćanstvo je zastarjeli, zatvoreni, konzervativni koncept jer je u njegovom središtu priča o Bogu, a ta priča je priručnik za život. Upravo zbog toga, teško je i izazovno živjeti kršćaninu u modernom svijetu iz kojega ne može pobjeći. Naravno, ne treba ni odbaciti sve što je moderno, ali ni ne treba neke stvari slijepo prihvaćati nego ih, barem u vlastitom životu, usmjeravati u pravome smjeru. (Sterling, 2021)

Treća kategorija sekularizacije odnosi se na desakralizaciju koju opisuje rad Maxa Webera i tvrdnju da će s vremenom i s modernim društvom nastati sve veća racionalizacija. (Lyon, 2020) Dogan i Šola (2014) smatraju kako društvo gubi potrebu za religioznim tumačenjem jer nastupa racionalnost koja je izgurala sve što je sveto i mistično. Sljedeća, tj. četvrta definicija sekularizaciju opisuje kao odvajanje društva od religije. To odvajanje podrazumijeva potiskivanje religije u privatnu domenu, čime religija gubi svoje tragove u bilo kojem obliku javnoga života. (Lyon, 2020) Sekularizacija je plod modernog društva (Dogan i Šola, 2014:188-189) i ima obilježja netolerantne i nepravedne radnje, ovisi o kojoj skupini je riječ. Za primjer se može istaknuti tragikomični fijasko koji se događa svake prve subote u mjesecu na Trgu bana Jelačića u Zagrebu. Klečavci ili katolibani, kako ih nazivaju od milja, trebaju svoje vrijednosti i načela, zajedno sa svojom molitvom, držati unutra svoja četiri zida, dok vrijednosti LGBTQ zajednice mogu biti prisutne u apsolutno svemu – modi, glazbi, filmovima, sportu, umjetnosti, politici, obrazovanju. Peta i posljednja definicija sekularizacije jest da se promatra kao „*prenošenje vjerovanja i modela ponašanja iz područja 'religioznog' na područje 'svjetovnog'*“. (Dogan i Šola, 2014:189)

13.2. RELIGIOZNI SUKOB U MODERNOM SMISLU

Svijet je danas kaotično, razorno i složeno mjesto, barem što se religioznog i duhovnog života tiče. (Baker i Sayers, 2017) Ponekad se čini da čitav društveni sustav – roditelji, škole, političari, slavne osobe – pišu pogrešan scenarij prema kojemu se zapadni identitet gradi na radikalnom individualizmu s idejama o slobodi bez ograničenja i moralu koji može biti definiran prema vlastitom izražavanju i definiranju. (Baker i Sayers, 2017)

Kršćanstvo se može smatrati multikulturalnom religijom koja je kroz povijest prošla različite situacije koje ju i danas djelomično određuju, a i religija je koja se najviše puta našla pred sudom. Nažalost, postoje iskustva s negativnim i nekršćanskim 'kršćanima' koji za svoja pogrešna djelovanja zloupotrebljavaju kršćansku vjeru i riječ, prljajući tako bit kršćanstva i udaljavajući ga od ljudi. (Wain, 2020) Već spomenuta religijska pismenost jedan je od načina borbe protiv predrasuda o religijama. Potrebno je razumjeti kako su i kršćani samo obični ljudi, grešnici kao i svi drugi, ljudi opijeni ovim svijetom i lažnim užicima, podložni ljudskim slabostima. Iako bi trebali biti primjer naučavanja svoje religije, teško je živjeti prema vrijednostima koje kroz svakodnevnu modernu kulturu, brz i sebičan način života polako izumiru.

Kršćanstvo se kao najotvorenija religija najviše izruguje i osuđuje jer se sa svojim stavovima ne uklapa u pojam modernog. Pojam Boga se odbacuje jer se molitvom i poniznošću ne može kupiti par Nike tenisica ili auto, a prakticiranje vjere zasigurno nije poželjno, pogotovo ako će oduzeti dragocjeno vrijeme surfanja po Tik Toku. Ljudi nemaju strpljenja i gube interes za vjeru jer ne donosi instantne i razumljive odgovore, već uči čovjeka strpljenju, da prihvati ono što ne može promijeniti i da potraži odgovore koji mu nedostaju i koji će ga dovesti do istine koja će mu otkriti smisao života za kojim se vječno traga. (Wain, 2020)

Kultura je moćna stvar za formiranje identiteta, a graditi identitet na današnjim trendovima i živjeti prema današnjem svjetonazoru nije originalno, ne predstavlja individualnost nego konform i izgubljenost u utopijskom svijetu lažnih ideala.

13.2.1. Moderno idolopoklonstvo

Kako je rečeno, u društvu je sve više prisutan ateizam koji je popločio put idolopoklonstvu, moćnom oružju kontrole koje dolazi u različitim oblicima. Suvremeni svijet bajkovito je mjesto s neograničenim životnim zadovoljstvima i lažnim potrebama koje čovjeka čine nezasićenim u zadovoljavanju vlastitih želja. Takav način života odvraća pojedinca od Boga, a činjenica je da ako pojedinac, kao religiozno biće, ne polaže svoju vjeru u Boga, položiti će je u nešto ili nekoga drugog.

Idoli su bogovi koje si pojedinac sam stvara prema vlastitim potrebama i ti idoli mu služe kao primjer ponašanja i sustava vrijednosti. U prošlosti su idoli najčešće bili zastupljeni u obliku nekog fizičkog objekta, a danas su ih utjelovile poznate osobe, takozvani celebrityji. Uz poznate osobe, idoli postaju i sve ono što uz njih dolazi, a to su slava, moć, egotizam, novac i luksuzan

način života. U današnjem digitaliziranom svijetu vrlo je lako utjecati i kontrolirati potrebe, navike i ponašanja mase zasljepljene pogrešnim idolima koji su posebice bitni svijetu biznisa.

Materijalni svijet za kojim pojedinac teži, koji se može dodirnuti i okusiti, pojedinca iznutra zarobljava u osjećaj nesigurnosti i nepotpunosti. (Hahn i McGinley, 2020) Takve osobe, o kojima je Jung govorio, koje ne pronalaze smisao i ne grade identitet u nečem duhovnom, povjereno transcendentnom, nikada neće biti integrirane i postići '*pravo ja*', zbog čega će život provesti lutajući, isprazno i nesvjesno se poistovjećivati s materijalnim stvarima koje samo donose prividno zadovoljstvo i sreću.

Idoli danas dolaze lako do svojih obožavatelja, a još lakše dobivaju od njih željeni učinak. Ljudi su podložni takvom utjecaju zbog kombinacije ideja, osjećaja i strasti u njemu. (Linford i Megill, 2018) Ideje i osjećaji su motivacijski elementi koji određuju uvjete prema kojima će se ispuniti strast, a ljudi te svoje osjećaje i ideje kreiraju prema idolima jer nemaju stvorenu strast prema Bogu. (Linford i Megill, 2018)

U pojmu idola može se uočiti prisustvo arhetipa. Današnji glumci, sportaši, pjevači, influenceri, reklamna i modna industrija kreiraju poželje arhetipske figure koje utjelovljavaju idoli. Preko tih idola, najčešće celebrityja, arhetipske figure čovjeku postaju neodoljive zbog svoje savršenosti, zbog čega čovjek teži poštivanju tog idola, kojega pokušava i sam utjeloviti. (Budak, n.d.) Tako se štovanje raznih idola može promatrati kao direktna posljedica arhetipa. (Budak, n.d.)

13.3. KRŠĆANSTVO U KULTURI

Joseph Ratzinger u svojem djelu *Kršćanstvo i kriza kultura* (2008) promišlja o položaju kršćanstva u današnjoj suvremenoj kulturi. Smatra kako čovjek postaje sve više proizvodom ljudskog djelovanja, a sve manje darom Stvoritelja. (Ratzinger, 2008:20) Moral nije napredovao uz znanost, čak je postao ograničen samo na prostor privatne sfere te je skrenuo u političkom smjeru, gdje je postao neodređen i upravljački nastrojen, što znači da je krivo usmjeren jer se pod krinkom morala postavljaju politički ciljevi koji su iznad dostojanstva pojedinog čovjeka. (Ratzinger, 2008:21)

Ratzinger (2008:25) govori kako je Europa stvorila kulturu koja želi izgraditi društvo bez prisutnosti Boga, a najvažnije obilježje u takvoj kulturi je sloboda. Ta sloboda stvara nejasnu ideologiju koja vodi dogmatizmu i ograničenju istinske slobode mišljenja te vjerske slobode. (Ratzinger, 2008:26-27) Živjeti u modernom društvu i upijati njegove proizvode ne znači raditi na sebi i graditi se, već predstavlja dobro poznatu radnju copy-paste. (Wain, 2020)

Ratzinger (2008:39) zaključuje kako kršćani trebaju ostati dostojni i živjeti vjeru koja proizlazi iz Stvoriteljskog razuma i koja je otvorena prema svemu doista razumnom, a ostali – neka se svatko ravna prema svojoj svijesti. (Ratzinger, 2008:45)

Wain je (2020) u članku *Kršćanstvo naspram suvremene kulture* metaforički dočarao kakva je kultura zapravo. Kultura se mijenja, poput mora i pijeska, zbog čega ne može biti dobrim temeljem na kojemu će se graditi kuća, a kamoli tek moralna uvjerenja i identitet, dok s druge strane, kršćanstvo pruža čvrst temelj. No, kršćanstvo nije zanimljivo društvu koje živi na zabavi i senzacijama. (Wain, 2020)

„Tko god sluša ove moje riječi i tako čini, mudar je kao i čovjek koji gradi kuću na čvrstoj stijeni. Zapljušti kiša, navale bujice, zapušu vjetrovi i stanu šibati kuću, ali se ona ne sruši jer je izgrađena na stijeni. Naprotiv, tko čuje ove moje riječi, a ne čini tako, jest poput luda čovjeka koji sebi gradi kuću na pijesku. Zapljušti kiša, navale bujice, zapušu vjetrovi i stanu šibati kuću, i ona se sruši. I velika bijaše njezina ruševina.“(Mt, 7, 24-27)

Čovjek se lakše veže za materijalne stvari nego za religiju, a internet i mogućnost brzog pristupa informacijama jedni su od glavnih čimbenika zbog kojih pojedinac teži konformizmu. Suvremenost je obojana bojama konzumerizma čija se sjena pojavljuje u obliku hedonizma. Konzumerizam se može promatrati kao filozofija kapitalističkog društva kojom se, svjesno ili nesvjesno, samo prividno ispunjavaju životne potrebe. I samo kršćanstvo je uronjeno u duboki materijalizam iz kojeg je teško isplivati jer se prezentira kao način življenja, odnosno kao egzistencijalna potreba.

Konzumerističko društvo zamjenjuje nematerijalne vrijednosti materijalnim stvarima koje pojedinca odvajaju od obitelji, prijatelja, morala i njega samoga. Pojedinac tako, od silnog izbora, teško pronalazi vrijeme za druženje s najbližima ili jednostavno uživanje u prirodi, a kamoli da ga pronade za molitvu ili promišljanje u tišini. Potrošačka kultura stvara iluziju da se sve čovjekove potrebe, pa i one najdublje, mogu zadovoljiti kroz proizvode i usluge tržišta, što ostavlja snažnu posljednicu u percipiranju svijeta i sebe samoga, posebno kod djece i mladih. (Soper, 2017) Stalna izloženost senzacijama, zabavi, marketingu i lažnoj stvarnosti vrlo je opasna za psihičko stanje mladih koji odrastaju bombardirani hedonističkim potrebama preko kojih se želi ukloniti duhovna dimenzija iz života. (Soper, 2017) Konzumerizam je samo jedan od elemenata kulture koji udaljavaju ljude od religije, ali i otežavaju vođenje kršćanskog života koji zagovara skromnost i poniznost.

I dalje se vode duboke rasprave o kršćanstvu, pogotovo kada su u pitanju aktualne društvene teme. Iako se ponekad čini da je kršćanstvo slomljeno pod teretom modernog društva, ono preživljava i zapravo se bori u stvaranju svijeta oblikovanog sukladno kršćanskim načelima i uvjerenjima. Mnogi nisu svjesni kako svjetovni proizvodi odvrćaju čovjeka od njegove biti i ispravnog promišljanja.

„Kršćanstvo, ako je lažno, nema nikakvu važnost, a ako je istinito, od beskonačne je važnosti, jedino što ne može biti je umjereno važno.“ (C. S. Lewis)

14. ZAKLJUČAK

Kršćanstvo se itekako bori s izazovima današnjeg svijeta, no na tu se borbu može gledati kao na stvar moralnog iskušenja, kao na borbu u kojoj pojedinac ima priliku preispitati svoje stavove i slobodnom voljom izabrati životna načela prema kojima će djelovati. Privremeni užitci nastoje opustošiti ljudski duh od čežnje za nečime većim, umom nedokučivim. Napredak znanosti i tehnologije omogućio je društvu pregršt potrebitih i zanimljivih dobara koja su itekako unaprijedila i olakšala život i popis tih pozitivnih stvari nikako se ne može demantirati, ali problem je u ljudskoj pohlepi i požudi za novcem i moći koje čovjeka guraju u život zatrpan materijalnim i luksuznim stvarima, paleći istovremeno duhovni krik u njemu koji ga, duboko u podsvijesti, čini nesretnim i tjeskobnim. U srcu modernog svijeta prevladava ekstremna filozofija slobode pojedinca i hedonizma čije je glavno oružje bijeg od religioznog izvora. No, da bi pojedinac nadvladao suvremena iskušenja i moralne dileme današnjeg doba itekako mu je potrebna religija. Religija nije samo maramica za suze u teškim trenucima života, ona je i odskočna daska u procesu integracije. Kako je rekao briljantni Søren Kierkegaard: „*Molitva ne mijenja Boga, ali mijenja onoga koji moli.*“

LITERATURA

1. Arthur Vining Davis Foundations (2021) *Understanding Religious Literacy Content Creators and Providers in Education, Journalism and New Media*. Preuzeto s: <https://www.aspeninstitute.org/wp-content/uploads/2021/08/Understanding-Religious-Literacy-FINAL.pdf> (1.8.2023.)
2. Assman, J. (2004) *Monotheism and Polytheism. Religions of the Ancient World*. A Guide, Cambridge Mass. 2004, S. 17-31. Preuzeto s: <https://core.ac.uk/download/pdf/45268676.pdf> (20.7.2023.)
3. Baker, H., Sayers, M. (2017) *Interview: Why the Modern World Is Making Us Miserable*. Christianity Today. Dostupno na: <https://www.christianitytoday.com/ct/2017/june/how-bible-helps-us-live-well-in-world-gone-mad.html> (6.9.2023.)
4. Ball, P. (2022) *The Modern Myths. Adventures in the Machinery of the Popular Imagination*. Dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=c7B3EAAAQBAJ&pg=PA6&lpg=PA6&dq=broni%20aw+malinowski+.+is+not+of+the+nature+of+fiction,+such+as+we+read+today+in+a+novel,+myth&source=bl&ots=PIOp7fjwqL&sig=ACfU3U3953TQwb9m70kA4YE5DxhQ6ahztw&hl=hr&sa=X&ved=2ahUKEwjmn96llaWBAXUCxwIHHXi0Bo4Q6AF6BAGsEAM#v=onepage&q&f=false> (19.6.2023.)
5. Bishop, J. (2019) Rudolf Otto – *Religious Experience as Apprehension of the Holy*. Bishop's Encyclopedia of Religion, Society and Philosophy. Dostupno na: <https://jamesbishopblog.com/2019/06/11/rudolf-otto-religious-experience-as-apprehension-of-the-holy/> (14.7.2023.)
6. Bishop, J. (2020) E. B. Tylor – *Animistic Theory of Religion and Religion in 'Primitive Culture'*. Bishop's Encyclopedia of Religion, Society and Philosophy. Dostupno na: <https://jamesbishopblog.com/2020/03/16/e-b-tylor-animistic-theory-of-religion-and-religion-in-primitive-culture/> (12.7.2023.)
7. Bishop, J. (2021) *Pragmatist William James's Theory of Religion*. Bishop's Encyclopedia of Religion, Society and Philosophy. Dostupno na: <https://jamesbishopblog.com/2021/11/15/pragmatist-william-james-theory-of-religion/> (5.7.2023.)
8. Bishop, J. (2021) *Psychoanalyst Carl Jung's Theory of Religion*. Bishop's Encyclopedia of Religion, Society and Philosophy. Dostupno na: <https://jamesbishopblog.com/2021/10/01/psychoanalyst-carl-jungs-theory-of-religion/> (26.8.2023.)
9. Borda, A. (2022) *Cultural Complexes and the Mythopoetic Imagination in the 21st Century: An Interview with Thomas Singer*; Pacifica Graduate Institute. Dostupno na: <https://www.pacificapost.com/cultural-complexes-and-the-mythopoetic-imagination> (26.6.2023.)
10. Budak, T. (n.d.) *Arhetipovi. Prvi dio*. Tomislav Budak. Dostupno na: <https://tomislavbudak.com/clanci/napredni/87-arhetipovi-prvi-dio> (7.9.2023.)
11. Bushueva, T., Korkunova, O. (2021) *Jung On The Role Of Religion In Spiritual Development Of Person*. European Proceedings. Dostupno na: <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2021.05.40> (26.8.2023.)

12. Casey, P. J. (2021) *Definition of religion*. Wiley Online Library. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9781119009924.eopr0330> (13.6.2023.)
13. Cherry, K. (2023) *What Are the Jungian Archetypes*. *Very Well Mind*. Dostupno na: <https://www.verywellmind.com/what-are-jungs-4-major-archetypes-2795439> (25.8.2023.)
14. *Christian fundamentalism*. Britannica. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/Christian-fundamentalism> (24.6.2023)
15. Colombo (n.d.) *Thinking Critically, Challenging Cultural Myths*. Preuzeto s: <https://accessinghigherground.org/handouts2013/HTCTU%20Alt%20Format%20Manuals/Processing%20PDF%20Sample%20Files/06%20Typical%20Publisher%20File.pdf> (20.6.2023.)
16. Crossman, A. (2019) *Sociology of Religion*. ThoughtCo. Dostupno na: <https://www.thoughtco.com/sociology-of-religion-3026286> (3.8.2023.)
17. Cruz, D. (2017) *Religion and Science*. (*Stanford Encyclopedia of Philosophy*). Dostupno na: <https://plato.stanford.edu/entries/religion-science/> (12.6.2023)
18. Ćorić, Š. (2003) *Psihologija religioznosti*. Zagreb: Naklada Slap. Online. Dostupno na: <https://www.nakladaslap.com/knjige/pregled/a02d2ba75fbd445809511acf2bfl3c364> (30.6.2023.)
19. Dietrich, J. (1999) *The Religious Understanding of Erich Fromm*. Fromm-Forum, Tuebingen, No. 3 / 1999 (ISSN 1437-1189), pp. 28- 29. Preuzeto s: https://www.fromm-gesellschaft.eu/images/pdf-Dateien/Dietrich_J_1999a.pdf (28.8.2023.)
20. Dogan, N., Šola, I. (2014) *Razmeđa religije i kulture*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera
21. Domazet, A. (2006) *Joseph Campbell, Moć mita*. *Služba Božja*, 46 (3), 341-343. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/92977> (24.6.2023.)
22. Ebadollahi Chanzanagh, H., Hcavoshian, H., Razaghi, M. (2020) *Critical Research On Religion*. Vol. 8 (1) 3–24. Preuzeto s: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2050303219900226> (25.6.2023.)
23. Ebeling, R. (2017) *Karl Marx Was a Pretty Bad Person*. Intellectual Takeout. Dostupno na: <https://intellectuالتakeout.org/2017/02/karl-marx-was-a-pretty-bad-person/> (17.8.2023.)
24. Eternalised (2020) *Jungian Archetypes. Self, Persona, Shadow, Anima/Animus*. Dostupno na: <https://eternalisedofficial.com/2020/09/05/jungian-archetypes-explained/> (25.8.2023.)
25. Fischer, P. (2010) *Filozofija religije*. Zagreb: Naklada Breza
26. Fromm, E. (1967) *Psihoanaliza i religija*. Online knjiga. Preuzeta s: <https://docplayer.net/79763959-Erich-fromm-psihoanaliza-i-religija.html> (28.8.2023.)
27. Fundamentalizam. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20835> (24.6.2023.)
28. Gangwar, S. (2021) *Sociological Theories of Religion: Durkheim, Weber, and Marx*. Sociology Group. Dostupno na: <https://www.sociologygroup.com/sociological-theories-of-religion-durkheim-weber-and-marx/> (3.8.2023.)
29. Gašpar, V.N. (2020). *Izazovi religioznosti sekularnog doba*. *Bogoslovska smotra*, 90 (4), 757-775. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/254565> (5.9.2023.)
30. Gellner, E. (2000) *Postmodernizam, razum i religija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

31. Gameda, A., Rajani, KR (2018) *Myth, religion and philosophy: A philosophical analysis*. International Journal of Applied Research. Preuzeto s: <https://www.allresearchjournal.com/archives/2018/vol4issue4/PartB/4-3-91-775.pdf> (20.6.2023.)
32. Gjergji, L. (1977). *Religija po Freudu. Crkva u svijetu*, 12 (4), 359-364. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/91022> (30.8.2023.)
33. Glaz, S. (2003) *Psychological Analysis of Religious Experience: The Construction of the Intensity of Religious Experience Scale (IRES)*. National Library of Medicine. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7870761/> (5.7.2023.)
34. Hahn, S., McGinley, B. (2020) *Secular Society Is Worshiping Something, and It's Not Christ*. St. Paul Center. Dostupno na: <https://stpaulcenter.com/secular-society-is-worshipping-something-and-its-not-christ/> (7.9.2023.)
35. Hartman, T., Gellman, R. (2016) *Exploring Religious Ethics in Daily Life*. Religion for dummies. Dostupno na: <https://www.dummies.com/article/body-mind-spirit/religion-spirituality/general-religion-spirituality/exploring-religious-ethics-in-daily-life-200378/> (22.7.2023.)
36. Hasa (2020) *What is the Difference Between Animism and Totemism*. Pediaa. Dostupno na: <https://pediaa.com/what-is-the-difference-between-animism-and-totemism/> (20.7.2023.)
37. Hicks, L. (2021) *Budizam. Podrijetlo i povijest*. StoryBoardThat. Dostupno na: <https://www.storyboardthat.com/hr/lesson-plans/budizam> (22.7.2023.)
38. Jerković, A. (2015) *Erich Fromm. Filozofija ljubavi i slobode*. Nova Akropola. Dostupno na: <https://nova-akropola.com/filozofija-i-psihologija/psihologija/erich-fromm-filozof-ljubavi-i-slobode/> (28.8.2023.)
39. *Joseph Campbell and the Myth of the Hero's Journey* (2016) Academy of Ideas. Free minds for a free society. Dostupno na: <https://academyofideas.com/2016/06/joseph-campbell-myth-of-the-heros-journey/> (24.6.2023)
40. Jukić, J. (1978). *Teološki pristup religiji. Crkva u svijetu*, 13 (2), 102-115. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/90883> (10.6.2023.)
41. Jukić, J. (1991). *Nove teorije sociologije religije - izazov našoj vjeri. Crkva u svijetu*, 26 (1), 18-35. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/53954> (16.8.2023.)
42. Keilbach, V. (1938). *Psihoanalitička psihologija religije. Obnovljeni Život*, 19. (6.), 345-364. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/60247> (30.8.2023.)
43. Keller, R. (2022) *Taoism. Light and Truth. A Latter-day Saint Guide to World Religions*. Provo, UT: Religious Studies Center. Salt Lake City: Deseret Book. 144-69. Preuzeto s: <https://rsc.byu.edu/light-truth/taoism> (22.7.2023.)
44. Kusić, A. (1978). *Strukturalizam i religija. Crkva u svijetu*, 13 (3), 216-225. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/clanak/134467> (18.6.2023.)
45. Lee, L. (2019) *A Debate On The French Revolution, Good or Bad*. Medium. Dostupno na: <https://medium.com/@dolphinlovesgiraffe/a-debate-on-the-french-revolution-good-or-bad-da95dfdd9b51> (3.9.2023.)
46. Linford, D., Megill, J. (2020) *Idolatry, Indifference, and the scientific study of religion. Two new Humean arguments*. Religious Studies, 56 (4), 488-508. Preuzeto s: <https://philarchive.org/archive/LINIIA-3> (7.9.2023.)
47. Lubbe, H. (2004) *Uloga religije nakon prosvjetiteljstva. Crkva u svijetu*, 44 (4.), 532-540. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/en/file/70262> (3.9.2023.)

48. Lyon, D. (2020) *Secularization: the fate of faith in modern society*. Themelions. Vol.10. Dostupno na: <https://www.thegospelcoalition.org/themelios/article/secularization-the-fate-of-faith-in-modern-society/> (5.9.2023.)
49. Majdandžić-Gladić, S. (2015) *Židovstvo. Vjera i djela*. Portal katoličkih teologa. Dostupno na: <https://www.vjeraidjela.com/zidovstvo/> (23.7.2023.)
50. Mandarić, V. B. (n.d.) *Dimenzije religioznosti*. Preuzeto s: https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/studije/3/s_3_riza_031.pdf (30.6.2023.)
51. Mandić, M. (2023). *Carl Gustav Jung's three views of religion. Religious symbolism and syncretism and mystical experience of God and/or the self*. *Mostariensia*, 27 (1), 125-142. Preuzeto s: <https://doi.org/10.47960/2831-0322.2023.1.27.125> (25.8.2023.)
52. Marić, M. (2021) *Arhetipovi i simboli C.G.Junga*. Nova Akropola. Dostupno na: <https://nova-akropola.com/filozofija-i-psihologija/psihologija/arhetipovi-i-simboli-c-g-junga/> (26.8.2023.)
53. McGivren, R. (2014) *Chapter 15. Religion*. BCcampus Open Publishing. Dostupno na: <https://opentextbc.ca/introductiontosociology/chapter/chapter-15-religion/> (3.8.2023.)
54. Moore, D. L. (2023) *Overcoming Religious Illiteracy: A Cultural Studies Approach*. World History Connected. Dostupno na: <https://worldhistoryconnected.press.uiillinois.edu/4.1/moore.html> (1.8.2023.)
55. Neufeldt, R. (1992) *Christianity and 'Other Religions': Contributions from the Work of F. Max*. *Journal od Hindu-Christian Studies*. Vol.5. Preuzeto s: *Christianity and 'Other Religions': Contributions from the Work of F. Max* (12.7.2023.)
56. Nikodem, K. (2011) *Religija i crkva. Pitanja institucionalne religioznosti u suvremenom hrvatskom društvu. Socijalna ekologija*, 20 (1), 5-30. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/67436> (10.6.2023.)
57. Norac-Kljajo, B. (2011). *Marksizam i religija*. *Kritika marksističkog poimanja religije. Crkva u svijetu*, 46 (4), 466-488. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/75101> (17.8.2023.)
58. Pavić, Ž. (2016) *Postmoderno društvo i nevidljiva religioznost*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera
59. Perry, M. (2023) *What Is the Sociology of Religion*. Language Humanities. Dostupno na: <https://www.languagehumanities.org/what-is-the-sociology-of-religion.htm> (1.8.2023.)
60. Ratzinger, J. (2008) *Kršćanstvo i kriza kultura*. Split: Verbum
61. *Religije svijeta* (1987) Enciklopedijski priručnik. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
62. Rodriguez, J.M. (2022) *Religion in Society*. Studocu. Dostupno na: <https://www.studocu.com/ph/document/xavier-university-ateneo-de-cagayan/accountancy/aca-rodriguez-religion-seatwork/37784596> (17.8.2023.)
63. Scott, J. (2023) *Uloga religije u kulturi i povijesti*. Nova akropola. Dostupno na: <https://nova-akropola.com/covjek-i-svijet/antropologija/uloga-religije-u-kulturi-i-povijesti/> (16.6.2023.)
64. *Sociological Theories of Religion* (2022) LotusAries. Dostupno na: <https://lotusarise.com/sociological-theories-of-religion-upsc/> (1.8.2023.)
65. *Sociology of Religion* (2018) *Sociology*. Dostupno na: <https://sociology.iresearchnet.com/sociology-of-religion/#Durkheim-and-the-Functionalists> (16.8.2023.)

66. Soper, K. (2017) A new Hedonism. A Post-Consumerism Vision. Dostupno na: <https://thenextsystem.org/learn/stories/new-hedonism-post-consumerism-vision> (6.9.2023.)
67. Staudt, J. (2021) *Christians in the modern world. A story of conflict, engagement, and retreat.* Denver Catholic. Dostupno na: <https://denvercatholic.org/christians-in-the-modern-world-a-story-of-conflict-engagement-and-retreat/> (5.9.2023.)
68. Stedman-Jones, S. (2012) *Forms of thought and forms of society: Durkheim and the question of the categories.* *L'Année sociologique*, 62, 387-407. Dostupno na: <https://doi.org/10.3917/anso.122.0387> (16.8.2023.)
69. Sterling, G. E. (2021) *Rethinking Christianity in the 21st Century. Reflections.* Dostupno na: <https://reflections.yale.edu/article/new-voyages-church-today-and-tomorrow/rethinking-christianity-21st-century> (6.9.2023.)
70. Šekelja, J. (2022) *Religija i poslovna etika.* Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu. Fakultet filozofije i religijskih znanosti. Dostupno na: <https://repozitorij.ffrz.unizg.hr/islandora/object/ffrz:205> (3.7.2023.)
71. Ševo, I. (2010). *Sveto u filozofiji Rudolfa Otta.* *Hum*, (6), 286-300. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/229947> (14.7.2023.)
72. *The Global Religious Landscape* (2010) A Report on the Size and Distribution of the World's Major Religious Groups as of 2010. Pew Research Center. Preuzeto s: <https://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/11/2014/01/global-religion-full.pdf> (26.7.2023.)
73. Tomić, C. (1991). *Mit i religija. Crkva u svijetu*, 26 (2-3), 133-142. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/53976> (18.6.2023.)
74. Wain, J. (2020) *Christianity vs Contemporary Culture.* Meidum. Dostupno na: <https://medium.com/@JasonWain/christianity-vs-contemporary-culture-e0cd4f652b69> (5.9.2023.)
75. Zrinščak, S. (2008) *Što je religija i čemu religija: sociološki pristup.* *Bogoslovska smotra*, 78 (1), 25-37. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/25564> (3.7.2023.)